

izleme raporu

TÜRKİYE'DE DİN VEYA İNANÇ TEMELİNDE AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ RAPORU

1 Ocak – 30 Haziran 2010

Hazırlayanlar
ERGÜN KAYABAŞ
ÖZGÜR MEHMET KÜTKÜT

İstanbul, Şubat 2011

**Türkiye’de
Din veya İnanç Temelinde
Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu**

1 Ocak – 30 Haziran 2010

Raporu Hazırlayanlar

**Ergün Kayabaş
Özgür Mehmet Kütküt**

İstanbul, Şubat 2011

Türkiye’de Din veya İnanç Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu
1 Ocak – 30 Haziran 2010

Raporu Hazırlayanlar: Ergün Kayabaş, Özgür Mehmet Kütküt
Raporu Değerlendirenler: Kenan Çayır, Ulaş Karan
Yayına Hazırlayanlar: Burcu Yeşiladalı, Gökçeçiçek Ayata

İstanbul, Şubat 2011

İstanbul Bilgi Üniversitesi

İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi

Kurtuluş Deresi Cad. Yahya Köprüsü Sok. No:1 Dolapdere 34440 Beyoğlu-İstanbul

Tel: 0 212 253 87 42

Faks: 0 212 256 53 63

E-mail: insanhaklarimerkezi@bilgi.edu.tr

Web: <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>

Türkiye’de Din veya İnanç Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu bağımsız araştırmacılar Ergün Kayabaş ve Özgür Mehmet Kütküt tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin Şubat 2009 – Mart 2011 arasında yürüttüğü Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlanmıştır. Proje, Avrupa Birliği’nin Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı ve Global Dialogue tarafından finansal olarak desteklenmiştir.

Raporun içeriğinin sorumluluğu tamamen yazarlarına ait olup, hiçbir suretle Avrupa Birliği’nin, Global Dialogue’un ve İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin görüşleri veya tutumu şeklinde yansıtılamaz.

Raporun içeriği kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Rapor ticari olmayan amaçlarla ve kaynak göstermek kaydıyla çoğaltılabilir.

İçindekiler

<i>Raporu Hazırlayanlar</i>	5
<i>Teşekkür</i>	6
<i>Kısaltmalar</i>	7
<i>Sunuş</i>	9
<i>Giriş</i>	11
<i>Arka Plan ve Yöntem</i>	13
ARKA PLAN	13
YÖNTEM	16
<i>Ayrımcılıkla İlgili Mevzuat, Politikalar ve Vakalar</i>	19
İSTİHDAM	19
Hukuki Düzenlemeler	19
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	19
<i>Ulusal Mevzuat</i>	20
Hükümetin Eylem ve Politikaları	20
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları	20
EĞİTİM	22
Hukuki Düzenlemeler	22
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	22
<i>Ulusal Mevzuat</i>	23
<i>Ayrımcılığı Yasaklayan Mevzuat</i>	23
<i>Ayrımcılığa Yol Açabilen Mevzuat</i>	23
Hükümetin Eylem ve Politikaları	24
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları	24
SAĞLIK HİZMETLERİ	27
Hukuki Düzenlemeler	27
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	27
<i>Ulusal Mevzuat</i>	27
Hükümetin Eylem ve Politikaları	28
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları	28
BARINMA	28
Hukuki Düzenlemeler	28
Hükümetin Eylem ve Politikaları	28
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları	28
MAL ve HİZMETLERE ERİŞİM	29
Hukuki Düzenlemeler	29
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	29
<i>Ulusal Mevzuat</i>	29

<i>Ayrımcılığı Yasaklayan Mevzuat</i>	29
<i>Ayrımcılık İçeren Mevzuat</i>	30
<i>Ayrımcılığa Yol Açabilen Mevzuat</i>	30
Hükümetin Eylem ve Politikaları	30
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları	32
<i>Değerlendirme ve Öneriler</i>	37
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	37
ÖNERİLER	40
<i>Ekler</i>	43
EK-1. Yapılan saha çalışmaları	43
EK-2. Görüşme yapılan kişiler ve kurumları	43
EK-3. Araştırma konusu olan gruplarla ve ayrımcılıkla ilgili istatistiki veriler	43
EK-4. Medya taraması	44
EK-5. Yapılan bilgi edinme başvuruları ve alınan yanıtlar	45
EK-6. Seçilmiş ulusal ve uluslararası mevzuat	47
<i>Kaynakça</i>	49

Raporu Hazırlayanlar

ERGÜN KAYABAŞ

Lisans eğitimini 2005 yılında Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayan Ergün Kayabaş, halen Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Yüksek Lisans çalışmalarına devam etmektedir. Çeşitli çalışmalarda araştırmacı olarak çalışan Kayabaş, 2009'da gerçekleştirilen Sivil Sesler Festivali'nin yürütücü asistanlığını yapmıştır. Şu anda Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nde İletişim Asistanı olarak çalışmaktadır.

ÖZGÜR MEHMET KÜTKÜT

Lisans eğitimini 2006 yılında Kırıkkale Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamlayan Kütküt, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir. 2007 yılından bu yana Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin iletişim bölümünde yarı gönüllü olarak STGM web sitesi içerik yönetimi ile teknik koordinasyonuna destek vermiş, iletişim eğitimi çalışmalarını düzenlemiştir. STGM Sivil Toplum Politikaları biriminde de çeşitli tematik alanlardaki sivil toplum örgütlerine kolaylaştırıcılık desteği veren Kütküt halen STGM Hibe Programları Asistanlığını yürütmektedir. Çeşitli kongre ve seminerlerde bildiri sunmuş olan Kütküt, farklı sivil toplum örgütlerinde gönüllü çalışmalar yürütmektedir.

Teşekkür

Rapor için yürütülen ön araştırma, veri toplama, analiz süreçlerinde ve raporun yazılması süresince yaptığı katkılardan ötürü öncelikle Fatma Cansu Varol'a teşekkür ediyoruz.

Antakya'da yürüttüğümüz saha çalışmaları sırasında her türlü desteği gösteren, fikirlerini paylaşan Mehmet Çiftçi'ye ve Cuma Yorgun'a teşekkür borçluyuz.

Özellikle Alevi örgütleriyle temasımızı kolaylaştıran ve aktardıklarıyla araştırmayı zenginleştiren Muharrem Erdem'e ve Halil Karaçalı'ya da teşekkür etmek istiyoruz.

Her aşamada gösterdikleri arkadaşlık ve yardım için Nejat Taştan ve Seda Alp'e, değerli katkıları ve yorumlarıyla bize yol gösteren Burcu Yeşiladalı, Gökçeçiçek Ayata, Ulaş Karan, İdil Işıl Gül ve Kenan Çayır'a da teşekkür borçluyuz.

Ayrıca araştırma süresince görüşlerini aldığımız, bizimle ellerindeki bilgileri paylaşan ve yol gösteren herkese teşekkür ediyoruz.

Ergün Kayabaş ve Özgür Mehmet Kütküt

Kısaltmalar

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABF	Alevi Bektaşî Federasyonu
a.g.e.	adı geçen eser
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ANF	<i>Ajansa Nûçeyan a Fîratê</i> (Fırat Haber Ajansı)
bkz.	bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
EHDAV	Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı
İHA	İhlas Haber Ajansı
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
LYS	Lisans Yerleştirme Sınavı
MAZLUMDER	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
STÖ	sivil toplum örgütü
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
vb.	ve benzeri

Sunuş

Din veya inanç temelinde ayrımcılığın izlenmesine dair bu rapor, Şubat 2009 – Mart 2011 arasında yürütülen Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlandı. İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen projenin genel amacı, Türkiye’de süregiden ayrımcı uygulamaların ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmak ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi idi. Sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve sendikaların insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasında ve ayrımcılıkla mücadelede oynadığı önemli rolün projenin çıkış noktası oldu. Proje kapsamında ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ayrımcılık temelleri olarak ele alındı. Proje ile bu temellerde ayrımcılık meselesini ele alan ve bu alanda çalışmalar yapan STK’ların ve sendikaların ayrımcılıkla mücadelede oynadıkları rolün güçlendirilmesi, dolayısıyla bu temellerde ayrımcılığa uğrayan kişi gruplarının durumlarının iyileştirilmesine katkı sağlanması hedeflendi. STK temsilcileri, aktivistler, sendika temsilcileri ve avukatlar ise projenin hedef grubunu oluşturdu.

Şubat 2009’dan bu yana projenin genel amacı ve hedefleri doğrultusunda bir dizi faaliyet düzenlendi. Bunlardan ilki, ayrımcılık ile mücadele eden veya bu konular üzerinde çalışan belli başlı STK’ların ve sendikaların ayrımcılıkla mücadelede mevcut durumlarının belirlenmesini hedefleyen bir haritalama çalışması oldu.¹ Haritalama çalışması ile bu alanda çalışan kurumların profili çıkarılarak, ayrımcılık yasağı alanındaki uzmanlıkları ve ihtiyaçları tespit edildi, ayrımcılıkla mücadelede karşılaştıkları güçlükler ortaya çıkarıldı. Bu çalışmayı takiben Kasım 2009’da STK ve sendika temsilcilerine yönelik olarak İstanbul’da iki günlük “İletişim ve Ağ Kurma Semineri” düzenlendi. Her iki çalışma ile STK’lar ve sendikalar arasındaki mevcut ağların güçlendirilmesi ve yeni ağların oluşmasının teşvik edilmesi hedeflendi. Ocak 2010’da biri STK ve sendika temsilcilerine, bir diğeri ise avukatlara yönelik “Ayrımcılık Yasağı Eğitim Semineri: Kavramlar, Hukuksal Temeller, İzleme ve Belgeleme” başlıklı üçer günlük iki eğitim semineri gerçekleştirildi. Bu seminerlerin ardından Haziran 2010’da Batman’da, Temmuz 2010’da ise Bursa’da gene STK ve sendika temsilcilerine yönelik ve önceki seminerlerle benzer içerikli birer günlük eğitim seminerleri gerçekleştirildi. Projede ayrıca, ayrımcılık ve ayrımcılığın izlenmesi ve belgelenmesi konularına ilişkin eğitimlerde ve STK’lar ile sendikaların yürüttüğü izleme ve belgeleme faaliyetlerinde kaynak olarak kullanılmak üzere iki rehber kitap hazırlandı.²

Projenin son bileşeni olarak projede ele alınan dört farklı ayrımcılık temelinde tespit edilen ayrımcılık vakalarını kapsayan dört farklı izleme raporu hazırlandı. Ayrımcı mevzuata,

¹ Sevinç Eryılmaz Dilek ve Ulaş Karan tarafından hazırlanan haritalama çalışması raporuna <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

² İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan tarafından ayrımcılık yasağı ile ilgili hazırlanan rehber kitaplara <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

politika ve uygulamalara dair güvenilir verileri derlemenin ve analiz etmenin, bunun ardından bu verilere dayanarak nitelikli ve kapsayıcı raporlar hazırlamanın ayrımcılıkla mücadele için yürütülen savunuyu faaliyetleri açısından önemi ve gerekliliği, izleme raporlarının hareket noktası oldu. Raporlar ile Türkiye’de ayrımcılığın varlığı ve yoğunluğu hakkında bilginin yaygınlaştırılması ve artırılması hedeflendi. Irk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temellerinde gerçekleşen ayrımcı muamelelerin derlendiği bu dört rapor bağımsız araştırmacılar tarafından hazırlandı.

Raporları hazırlayacak araştırmacıları belirlemek için insan hakları özellikle de ayrımcılıkla mücadele alanında çalışan kişi, grup, STK ve sendikalara yönelik açık çağrı yapıldı. Açık çağrıya dair yapılan başvurular bir kurul tarafından değerlendirilerek raporu hazırlayacak gruplar belirlendi. Bunun ardından raporların içeriği için belli standartlar geliştirildi. Araştırmacılarla düzenlenen bir dizi toplantı, bilgi-görüş alışverişi ve değerlendirme sürecinden sonra raporlar son haline getirildi. Raporların açık çağrıyla duyurulduğu günden tamamlandığı güne kadar birçok kazanım elde edildi. Bunlardan en önemlileri; bu alanda çalışan kişi ve grupların izleme ve raporlama faaliyetlerine teşvik edilmiş olması, raporu kaleme alan araştırmacılar ve proje ekibi arasında ayrımcılığın tespitine ve rapor hazırlamaya yönelik geçen verimli tartışmalar, farklı temeller üzerine rapor hazırlayan araştırmacılar arasında gerçekleşen bilgi-tecrübe paylaşımı ve ayrımcılığın izlenmesi için yeni koalisyonların ve çalışma gruplarının oluşmasının gerekliliği yönündeki fikir birliği oldu.

İzleme raporlarında, istihdam, eğitim, barınma, sağlık hizmetleri ve mal ve hizmetlere erişim alanlarında yukarıda belirtilen dört farklı temelde ayrımcılık ele alındı. İzleme raporları ile ayrımcılık vakalarını izlemenin, düzenli veri toplamanın ve bu verilerin analizinin ayrımcılıkla mücadelede ne derece önemli olduğuna dair anlayışın gelişmesi beklenmektedir. İzleme raporlarının aynı zamanda, Türkiye’de ayrımcı mevzuat ve uygulamaların benzer şekilde izlenmesi, belgelenmesi ve raporlanmasına yönelik çalışmalara kaynaklık etmesi ümit edilmektedir. Bu nedenlerle, hazırlanmış olan izleme raporları ilgili ve konuya ilgi duyan kurumlar, girişimler ve kişilerle paylaşılacaktır.

Din veya inanç temelinde ayrımcılığa ilişkin izleme raporu Ergün Kayabaş ve Özgür Mehmet Kütküt tarafından hazırlandı. Proje ekibi olarak, kendilerine bu çalışmada yer aldıkları için teşekkür ediyoruz.

Raporun taslak metinleri Doç. Dr. Kenan Çayır, Arş. Gör. Ulaş Karan ve proje ekibi tarafından değerlendirildi ve raporun geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunuldu. Proje ekibi olarak, Kenan Çayır’a ve Ulaş Karan’a bu çalışmada yer aldıkları için teşekkür ediyoruz.

İzleme raporunun hazırlanış sürecinde proje ekibiyle ve araştırmacılarla bilgi ve belge paylaşan, görüşme taleplerini kabul eden herkese, tüm STK ve sendika temsilcilerine ve kurumlara müteşekkirdiğimizi belirtmeliyiz.

İzleme sürecine yön vermemiz ve standartları belirlememiz konusunda proje ekibi olarak bizlere ve bu raporu hazırlayan araştırmacılara destek olan ve konuyla ilgili birikimlerini bizlerle paylaşan İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi üyeleri Yrd. Doç. Dr. İdil Işıl Gül ve Arş. Gör. Ulaş Karan’a izleme raporuna ve projeye sundukları katkı için teşekkür ediyoruz.

Son olarak, projeye finansal destek sağlayan Avrupa Birliği’ne ve Global Dialogue’a, ayrıca proje süresince çalışmalarımıza sunduğu katkı ve destekten dolayı İstanbul Bilgi Üniversitesi’ne teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Proje Ekibi
Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçiçek Ayata

Giriş

Elinizdeki rapor 2010 yılının ilk altı ayında din veya inanç temelinde gerçekleşen ayrımcı uygulamaları, ayrımcılığı yasaklayan veya ayrımcılık içeren mevzuatı, hükümetin bu konuyla ilgili eylem ve politikalarını ve bu tarihler arasında devam eden ve sonuçlanan idari ve yasal süreçleri içermektedir. Rapor kapsamında istihdam, eğitim, barınma, sağlık hizmetleri, mal ve hizmetlere erişim alanlarında gerçekleşen ayrımcı muameleler ele alınmıştır.

Rapor, Türkiye’de yaşayan din ve inanç gruplarının yaşadıkları ayrımcı muamelelere ilişkindir. Raporla, Aleviler, Ateistler, Bahaîler, Bulgar Ortodokslar, Caferi Şiiler, Ermeniler, Gürcü Ortodokslar, Keldani Hıristiyanlar, Marunî Hıristiyanlar, Museviler (Yahudiler), Nesturiler, Protestan mezhepleri, Roman Katolikler, Rum Ortodoks Hıristiyanlar, Sünni Müslümanlar, Süryaniler, Yehova Şahitleri ile Yezidilerin uğradığı ayrımcılık konu edilmiştir.³

Araştırmada Türkiye’nin tamamına dair verilere ulaşılmaya çalışılmasına rağmen, rapor tüm Türkiye’yi ve Türkiye’deki tüm din veya inanç gruplarının karşılaştığı ayrımcı uygulamaları yansıttığı iddiasında değildir. Ancak tespit edilen vakalar üzerinden mümkün olduğunca kapsayıcı bir çalışma ortaya konulmak istenmiştir. Raporla 15 ilde⁴ meydana gelen 19 ihlal ile 11 genel uygulamaya yer verilmiştir. Raporla adı geçmeyen dini toplulukların ayrımcılığa uğramadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak araştırmacıların ulaşabildikleri vakalar çerçevesinde ayrımcı uygulamalara konu olan topluluklar bunlardır.

Raporun amacı din veya inanç temelinde gerçekleşen ayrımcılık vakalarını izlemek ve izleme sonuçlarını hazırlanan raporla belgelemek, bu sayede izleme ve belgelemeye dair iyi bir örnek oluşturmaktır. Bu çalışma ile izleme raporlarının sistematik ve devamlı hale gelmesi, benzer raporların başka kişi ve gruplarca veya farklı ayrımcılık temellerinde hazırlanmasını kolaylaştırması, bu alanda çalışanları cesaretlendirmesi ve destek olması ümit edilmektedir. Bu ve benzer raporlar sayesinde Türkiye’de gerçekleşen ayrımcılık vakalarının tekil vakalar olmadığını fark edilmesi beklenmektedir.

Din veya inanç temelinde ayrımcılığa dair hazırlanan bu izleme raporu ilgili bakanlıklara, milletvekillerine, ilgili TBMM komisyonlarına, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı’na, il ve ilçe insan hakları kurullarına, belediyelere, sivil toplum örgütlerine (STÖ), sendikalara, bu alanda çalışan veya çalışmaya gönüllü avukatlara ve hukukçulara, uluslararası izleme örgütlerine, bu alanda çalışan aktivistlere, konu üzerine araştırma yapan akademisyenlere, üniversite öğrencilerine, konuya ilgi duyan medya mensuplarına kısacası ayrımcılık konusuyla ilgilenen herkese yönelik hazırlanmıştır.

Rapor, 1 Ocak – 30 Haziran 2010 tarihleri arasında gerçekleşen ayrımcılık vakalarını kapsamaktadır. İzleme raporlarının 12 ayı içine alacak şekilde yılda bir hazırlanması daha

³ ABD Dışişleri Bakanlığı, *Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu*, 2009, http://turkish.turkey.usembassy.gov/din_ozgurlugu_2009.html (erişim: 22.05.2010).

⁴ Bkz. Ek.3

alışıldık bir yöntemdir. Yıllık raporlar verilerin yıl ve ay temelinde karşılaştırılabilmesini ve eğilimlerin yıllara göre değişimini görebilmeyi sağlar. Ancak bu rapor bir proje kapsamında hazırlandığından ve bu projenin zaman sınırlarına tabi olduğundan yılın ilk altı ayına ilişkin hazırlanması gerekmiştir. Bu durum, ayrımcılığın dönemsel olarak yoğunlaştığı ya da azaldığı eğitim veya istihdam gibi bazı alanlarda izlemeyi sınırlamış veya zorlaştırmıştır. Aynı nedenle araştırmacılar tarafından kamu kurumlarına yapılan bilgi edinme taleplerinde itiraz prosedürü işletilememiştir. Zaman kısıtının ortaya çıkardığı diğer problemler ise kişi ve kurumlarla yeni ilişkiler kurulmasının zorlaşması, daha fazla kişi ile görüşülememesi ve daha fazla saha çalışması yapılamaması olmuştur.

Proje kapsamında dört farklı ayrımcılık temelinde hazırlanan izleme raporlarında yer alacak alanlar Avrupa Birliği Konseyi'nin Irk Eşitliği Direktifi⁵ ile İstihdamda Eşitlik Direktifi⁶ dikkate alınarak belirlenmiştir. Raporlarda istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma, mal ve hizmetlere erişim alanlarında araştırmacılar tarafından tespit edilmiş olan ayrımcılık vakalarına yer verilmiştir.

İzleme raporları için belirlenen alanlardan barınma ve mal ve hizmetlere erişim alanı elinizdeki raporda yer almamaktadır. Bunun nedeni izlemenin yapıldığı dönemde bu alanlarda ayrımcılık olmaması veya raporu kaleme alan araştırmacıların bu alanlarda gerçekleşen ayrımcılık vakalarına ilişkin verilere ulaşamamış olmasıdır. Bu durumdan bu alanlarda din veya inanç temelinde ayrımcılık yaşanmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Ayrımcılık vakalarının tespiti, izlenmesi ve belgelenmesi oldukça zorlu bir süreçtir. Ayrımcılığa uğrayan kişi veya kişi gruplarının yaşadıkları olayı kimi zaman ayrımcılık olarak tanımlamaması, yaşadıklarını kimse ile paylaşmak istememeleri, kendilerine destek olabilecek kişi veya kurumlara güvenmemeleri, nereye başvurabilecekleri konusunda bilgi sahibi olmamaları veya vakalara ilişkin bilgiye genellikle olay medyaya veya yargıya taşındığında ulaşılabilir olması gibi nedenler izlemeyi zorlaştırmış veya sınırlandırmıştır.

⁵ Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi.

⁶ İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı Konsey Direktifi.

Arka Plan ve Yöntem

ARKA PLAN

Türkiye’de din ve inanç gruplarına ilişkin ayrıntılı veriler bulunmamaktadır. Bununla beraber yapılan araştırmalar, grupların kendi ifadeleri ele alındığında da rakamlar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu sebeple, yapılan araştırmalar, istatistikler, yayınlanmış ulusal ve uluslararası raporlar veya ilgili inanç gruplarının kendilerine ilişkin verdikleri sayılardan erişilebilenler bu bölümde bilgilendirme amacıyla sunulmuştur.

Türkiye’deki dini demografinin en büyük bileşeni %97’lik oranla İslam dairesi içindedir. İslam’ın içinde en geniş grup Sünni Müslümanlardır.⁷

Türkiye’de başörtüsü takan kadınların ve kız çocuklarının sayısının ne olduğuna ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Başörtüsü, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından yapılan kılık kıyafetle ilgili düzenlenmelerle yasaklanmıştır. İlerleyen süreçte, 28 Şubat 1997’deki Milli Güvenlik Kurulu kararıyla birlikte yönetmeliğe uyulması konusunda sert önlemler alınmıştır. Sonuç olarak başörtüsü takan kız çocuklarının ve kadınların başörtüsüyle okullardan içeri girişi yasaklanmış, kamu hizmeti veremez olmuşlardır. Düzenlemeyle beraber kaç kişinin bu yasaktan etkilenerek öğrenim hayatını yarıda bırakmak zorunda kaldığını ve işini kaybettiği kesin olarak bilinmemektedir. Konuyla ilgili Kadına Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi’ne Haziran 2010’da 71 STÖ’den oluşan bir koalisyon tarafından sunulan gölge raporda, 1998 yılında sadece bir insan hakları örgütüne 26.669 başvurunun yapıldığı kaydedilmiştir.⁸

Türkiye’de, Alevilerin nüfusuyla ilgili çok farklı sayılar dile getirilmektedir. Örneğin 2006’da Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak tarafından yapılan bir araştırmada⁹ Türkiye nüfusunun %11,4’ünün Alevi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰ Buna karşın Alevi Bektaşî Federasyonu ise Türkiye nüfusunun %33’ünün Alevi inancına mensup olduğunu dile getirmiştir.¹¹

Stratejik Düşünce Enstitüsü’nün 2009 yılında hazırladığı Alevi Raporu¹², Alevilerin algılarına yönelik çarpıcı bilgiler vermektedir. Bu rapora göre “Türkiye’de Alevi sorunu var

⁷ Ersin Kalaycıoğlu, *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands*, New York: Palgrave Macmillan, 2006.

⁸ The Coalition for the Partial Preliminary Evaluation Report by 71 Non-Governmental Organizations of Turkey, *Turkey’s Sixth Report on its Compliance with the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women*, 2010, s.7-8; 15-16,

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/CPRER_Turkey46.pdf (erişim: 10.02.2011).

⁹ Araştırmada Türkiye seçmen nüfusunu tespit üzere 1.402 kişiyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

¹⁰ Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak, *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, TESEV, İstanbul, 2006, s.37, <http://research.sabanciuniv.edu/5851/1/DegisenTRdeDin-Toplum-Siyaset.pdf> (erişim: 10.11.2010).

¹¹ Turan Eser, *Tepkiler Artınca Diyanet Geri Adım Attı*, Alevi Federasyonu, 10.03.2008,

http://www.alevifederasyonu.com/index.php?option=com_content&task=view&id=204 (erişim: 05.05.2010).

¹² Araştırma, 13-19 Eylül 2008 tarihleri arasında 26 ilde 2.217 kişiyle yüz yüze görüşerek hazırlanmıştır.

mıdır?” sorusuna Alevilerin %87,2’si “evet” yanıtı verirken, Alevi olmayanların %57,7’si “hayır” yanıtını vermiştir. Alevi olanlar ve olmayanların algısındaki kırılma buradan başlayarak raporun neredeyse tamamında kendini göstermektedir. Örneğin, Türkiye’de Alevilerin, Sünnilere göre daha az hak ve özgürlüğe sahip olduğuna inanan Alevilerin sayısı %60,6 iken, Alevi olmayanların yalnızca %14,9’u Alevilerin Sünnilere göre daha az hak ve özgürlüğe sahip olduğunu söylemiştir. Alevilerin, Sünnilere göre daha az hak ve özgürlüğe sahip olduğuna inanan Alevilerin %26,5’i inanç özgürlüğü, %12,1’i eğitimde eşitsizlik (zorunlu din dersi), %10,6’sı toplumdan dışlanma, %9,7’si devletin Alevilere tavrı, %8,5’i ifade özgürlüğü, %7,7’si iş hayatından dışlanma, %7’si hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, %5,9’u cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmemesi, %2’si ise diğer konularda daha az hak ve özgürlüğe sahip olduklarını ifade etmişlerdir.¹³

Alevi Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen ve 10.07.2010 tarihinde yayınlanan “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Araştırması” sonuçlarına göre araştırma katılımcılarının %64’ü geçtiğimiz 12 ay içerisinde din ya da inançlarından dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu araştırmaya katılanların %73’ü “geçtiğimiz 12 ay dâhilinde değişik zeminlerde herhangi birinin, bir ya da birden fazla ayrımcılığa şahsen maruz kalmasına ya da rahatsız edilmesine şahit olduysanız bu neye dayanarak oldu?” sorusunu yaşanan ayrımcılığın din ya da inanç temelinde olduğu şeklinde cevaplamışlardır.¹⁴

Türkiye’de ateistlerin, deistlerin ve agnostiklerin nüfustaki oranı konusunda yine sağlıklı bir bilgi bulunmamaktadır. Eurobarometer 2005 tarihli araştırmasında Türkiye’de hiçbir yaratıcıya inanmayanların oranı %1, bir yaratıcıya inanan ama bir dine mensup olmayanların oranı da %2 olarak kaydedilmiştir.¹⁵ Bir başka araştırmada¹⁶ ise araştırmaya katılanların %2’si ateist olduğunu, %7’si de bir yaratıcının varlığı ile ilgili farklı boyutlarda şüphe içinde olduğunu dile getirmiştir.¹⁷ Türk Yahudi Toplumunu ve Türk Yahudi Kültürü’nü Tanıtma Projesi kapsamında 2009 yılında gerçekleştirilen Farklı Kimliklere ve Yahudiliğe Bakış Araştırması’nda görüşülen kişilerin %34’ü ateistlerin dışlanmadığını, %37’si ise dışlandığını düşündüğünü dile getirmiştir. Aynı araştırmada, deneklerin %57’si ateist bir komşu istemediğini söylemiştir.¹⁸

1853 yılında kurulan Bahai Dini’nin, 232 ülkede inananı vardır. ABD Dışişleri Bakanlığı’nın 2009 Din Özgürlüğü Raporu’nda Türkiye’de 10.000 dolayında Bahai olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye’de sığınmacı olarak bulunan Bahailer de mevcuttur ancak kesin sayısı bilinmemektedir.¹⁹

¹³ Stratejik Düşünce Enstitüsü, *Alevi Raporu*, Ankara, 2009, s.25-26,

<http://www.setav.org/public/indir.aspx?yol=%2Fups%2Fdosya%2F17780.pdf&baslik=SDE+Alevi+Raporu> (erişim: 05.05.2010).

¹⁴ Aykan Erdemir, Cahit Korkmaz, Halil Karaçalı, Muharrem Erdem, Theresa Weitzhofer ve Umut Beşpınar, *Alevi Bakış Açısıyla Türkiye’de Ayrımcılık*, Ankara: Alevi Kültür Dernekleri, 2010, http://www.akdgenelmerkez.org/akd/index.php?option=com_content&view=section&id=7&Itemid=37 (erişim: 31.12.2010).

¹⁵ Eurobarometer, *Social Values Science and Technology*, 2005, s.9, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf (erişim: 20.04.2010). Araştırma, 2005 yılında 25 Avrupa Birliği üyesi ülke ile dört aday ülkede (Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan, Türkiye) ve üç EFTA ülkesinde (İzlanda, Norveç, İsviçre) yürütülmüştür.

¹⁶ Araştırma Aralık 2008 – Mart 2009 tarihleri arasında 1.500 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir.

¹⁷ Ali Çarkoğlu ve Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, Sabancı Üniversitesi, Tübitak, İnfakto, Birim, İPM, İstanbul, 2009, s.7,

https://research.sabanciuniv.edu/14014/1/Rapor_Dindarl%C4%B1k.pdf (erişim: 15.07.2010).

¹⁸ Beyoğlu Musevi Hahamhanesi Vakfı, *Farklı Kimliklere ve Yahudiliğe Bakış Algı Araştırması*, 2009, http://www.turkyahudileri.com/images/stories/dokumanlar/farkli_kimliklere_yahudilige_bakis_algi_arastirmasi_090930.pdf (erişim: 25.05.2010).

¹⁹ ABD Dışişleri Bakanlığı, a.g.e.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu için Dilek Kurban tarafından hazırlanan Türkiye’de Azınlıklar Raporu’na²⁰ göre, Türkiye’de 3.000.000 civarında Caferi yaşamaktadır. Buna karşın ABD Dışişleri Bakanlığı’nın raporu Caferilerin sayısını 500.000 olarak vermektedir.²¹ Şii mezhebine mensup Caferiler yoğun olarak Iğdır ve İstanbul’da yaşamaktadır.²²

Türkiye’deki uygulamanın azınlık saydığı, Müslüman olmayan, üç “geleneksel” gruptan bir tanesi Ermenilerdir. Bugün Türkiye’de yaklaşık 60.000 Ermeni yaşamaktadır.²³ Türkiye’deki Ermenilerin büyük bir bölümü Gregoryen kilisesine bağlıdır. Bunun dışında 2.000 civarında Katolik ve çok az sayıda Protestan kiliselerine bağlı Ermeni de bulunmaktadır. Ermenilerin çok büyük bir bölümü İstanbul’da yaşamaktadır. Gregoryen Ermeniler Osmanlılar zamanında İstanbul’da kurulmuş Ermeni Patrikhanesi’ne bağlıdır.

Rum Ortodoks Hıristiyanlar bugün genelde İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada’da yaşamaktadırlar. Bunların dışında Antakya’da etnik köken olarak Rum olmayan ve daha çok Arapça konuşan Antakya Rum Ortodoks Hıristiyanları bulunmaktadır. Lozan Barış Andlaşması gereği Türkiye’nin azınlık olarak kabul ettiği Rum Ortodoksların içinde Antakya’da yaşayan ve sayısı 10.000 kadar olan Rum Ortodokslar yer almamaktadır. Türkiye’nin azınlık olarak kabul ettiği Rum Ortodoks Hıristiyanların sayısı 4.300 civarındadır.²⁴

Turabdin, Mardin, Adıyaman ve İstanbul’da metropolitliği bulunan Türkiye’deki Süryani cemaatinin nüfusu yaklaşık 15.000’dir. Bunun 2.000–3.000 kadarı Güneydoğu Anadolu’da yaşarken, çoğunluğu İstanbul’da yaşamaktadır.²⁵ Öte yandan, Türkiye’de 3.000 kadar Keldani Hıristiyan’ın yaşadığı tahmin edilmektedir.²⁶

Çok büyük bir kesimi İstanbul, Ankara ve İzmir’de yaşayan Protestanların nüfusu 4.000 ila 6.000 arasındadır.²⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı’nın raporuna göre ise yine büyük şehirlerde toplanmış çeşitli Protestan mezheplerine üye 3.000 kişi mevcuttur.²⁸ Türkiye’deki uygulamanın azınlık saydığı üç gruptan bir tanesi de Musevilerdir. Türkiye’de yaşayan 23.000 civarında Musevi’nin çoğunluğu İstanbul’da yaşamaktadır.²⁹ İstanbul’da 19 sinagogu bulunan Museviler yine burada bulunan başhahamlığa bağlıdır.

Yezidiler Türkiye’nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşamaktadır. Uluslararası Azınlık Hakları Grubu raporuna göre “1980’lerin ortalarından itibaren neredeyse tümü, zulümden ve silahlı çatışmadan kaçmak amacıyla Avrupa’ya göç etmiştir. Türkiye’de Yezidilerin sayısı bilinmemektedir. Temmuz 2006’da Diyarbakır, Mardin, Urfa, Batman ve Şırnak’ta yürütülen araştırmada bu illerde 410 Yezidin yaşadığı saptanmıştır.”³⁰ Bunun yanı sıra ABD Dışişleri Bakanlığı’nın raporuna göre ise Türkiye’de 5.000 Yezidi yaşamaktadır.³¹

Genellikle İstanbul ve diğer büyük şehirlerde yoğunlaşan birkaç dini grup daha vardır. Kesin üye sayıları bilinmese de, yaklaşık 3.300 Yehova Şahidi, az ve kesin olarak belirlenmeyen sayıda Bulgar Ortodoks, Nesturi, Gürcü Ortodoks, Katolik ve Maruni Hıristiyan vardır.³²

²⁰ Dilek Kurban, *Bir eşitlik arayışı: Türkiye’de azınlıklar*, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, 2007, s.14-15, <http://www.minorityrights.org/download.php?id=738> (erişim: 25.05.2010).

²¹ ABD Dışişleri Bakanlığı, a.g.e.

²² Dilek Kurban, a.g.e., s.15.

²³ A.g.e., s.14.

²⁴ A.g.e., s.15.

²⁵ A.g.e., s.15.

²⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı, a.g.e.

²⁷ Dilek Kurban, a.g.e., s.15.

²⁸ ABD Dışişleri Bakanlığı, a.g.e.

²⁹ Dilek Kurban, a.g.e., s.15.

³⁰ A.g.e., s.16.

³¹ ABD Dışişleri Bakanlığı, a.g.e.

³² A.g.e.

Medya din ve inanç alanındaki ayrımcılıkla ilgili belirli kalıplar üzerinden haber yapmaktadır. İzleme ve raporlama çalışması süresince neredeyse her kuruluşun kendi ekseninden haber yaptığı gözlemlenmiştir. Yerel ölçekte ajansların haberlerini kullanan medya kurumları, ajansların görmezden geldiği olayları ayrıca emek vererek haber yapmamaktadırlar. Bunun neticesinde yaşanan pek çok olay basına da yansımamakta, örgütlenmemiş insanlar da savunuculuk anlamında yeterli olmadığı için konu kapatılabilmektedir. Elbette, ajanslara yansıyan haberlere de medyanın geneli ilgi göstermemektedir. Hrant Dink'in öldürülmesinden sonra azınlıklara yönelik nefret suçlarının tespiti ve teşhiri biraz daha ön plana çıkmış olmasına rağmen, azınlıkların talepleri ve yasal mevzuattaki olumsuz hükümler zorlukla haber olabilmektedir. Dini gruplarla ilgili konuların gündeme gelebilmesinin konuya yönelik sert tepkilerle mümkün olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin Sümela Manastırı'nda ayin yapmak isteyen Fener Rum Patrikhanesi'nin bu talebinin sebebinden ziyade, buna karşı duranların söylemleri daha geniş yer bulabilmiştir. Başörtüsü sorununda da, Alevi çalıştaylarında da benzer bir durumu gözlemek mümkündür. Yüksek siyasetin izlediği gündelik politikalar etrafında şekillenen bir habercilik anlayışı medyanın büyük bir kısmında hâkim görünmektedir.

Neredeyse tüm grupların dernek-vakıf statüsünde örgütlenmeleri mevcuttur. Bunlar arasında hak savunuculuğu anlamında öne çıkanlar özellikle Alevilerin ve başörtülülerin kurdukları veyahut içinde yer aldıkları örgütlenmelerdir. Ancak bu örgütlerin yasa koyucuyu gerekli değişikliklere sevk edebilecek bir güce tam olarak sahip olmadıkları gözlemlenmiştir.

YÖNTEM

İzleme ve raporlama çalışmasına bu alanda yürütülen akademik çalışmalar, araştırmalar, sivil toplum örgütlerinin ve uluslararası kurumların raporları gibi kaynaklar temel alınarak başlanmıştır. İzleme ve raporlama çalışmasına, raporun kapsadığı süre içerisinde ulaşılabilen resmi veriler, özellikle bilgi edinme başvuruları ve ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat taraması da eklenmiştir. İzleme faaliyeti yoğun olarak internet üzerinden sürdürülen haber taramasıyla yürütülmüştür. Bu taramada internet kanalıyla ulaşılabilen ulusal ve yerel gazeteler ile haber siteleri çeşitli haber arama motorları vasıtasıyla taranmıştır.³³ Elde edilen veriler incelenerek istihdam, eğitim, sağlık, barınma ile mal ve hizmetlere erişim başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Mevzuatla ilgili bölümde ulusal mevzuata ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerine yer verilmiştir. Araştırmacılar tüm mevzuatı incelemeye ve ilgili düzenlemelere raporda yer vermeye çalışmışsa da bu bölüm hukuk bilgisi ve özel bir çalışma gerektirdiğinden tüketici bir sonucun ortaya çıkması mümkün olmamıştır.

Medyaya yansıyan haberlerin nitelik açısından yetersizliğinden kaynaklanan sebeplerden dolayı Antakya'da bir saha çalışması düzenlenmiştir. Antakya'nın çok kültürlü yapısı dolayısıyla orada pek çok farklı grupta görüşme imkânı olacağı da düşünülmüştür. Bununla beraber Adana'da bazı görüşmeler yapılmış, fakat görüşülen kişilerin istekleri doğrultusunda elde edilen veriler doğrudan kullanılmamıştır. Antakya'daki saha çalışmasında Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı (EHDAV) Yönetim Kurulu Başkanı Ali Yeral, Ulvi Değerler Derneği üyesi ve Samandağ'daki Alevi şeyhlerinden Zülfikar Çiftçi, Samandağ Kalkındırma Derneği'nden Mehmet Çiftçi ve Antakya Ortodoks Kilisesi Papazı Dimitri Doğum ile görüşülmüştür. Bu kişiler dışında Alevi Bektaşî Federasyonu Eğitim ve Bilim Sekreteri ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkan Yardımcısı Kemal Bülbül ve Kurtuluş Kilisesi Derneği Başkanı, Kurtuluş Kilisesi Pastörü İhsan Özbek ile mülakatlar yapılmıştır.

³³ Özellikle news.google.com ve tumgazeteler.com sitelerinin arama motorları kullanılmıştır. Raporda kullanılan tüm kaynaklara atıf yapılmış, kaynakça bölümünde listelenmiştir. Bkz. Ek 4 ve Kaynakça.

Ayrıca isimlerinin raporda yer almasını istemeyen toplam sekiz inanç önderiyle de görüşmeler yapılmıştır.

İzleme çalışması kapsamında gerek genel sorunlar gerek çeşitli vakalarla ilgili 13 tane bilgi edinme başvurusunda bulunulmuştur. Bu başvuruların beş tanesine yanıt alınabilirken, sekiz başvuruya yanıt alınamamıştır.³⁴

Araştırmacılar tarafından araştırma süresince kimi sorunlar da gözlemlenmiştir. Gözlemlerin ilki ayrımcılık oluşturan vakalara ulaşmakta yaşanan zorluktur. Medya, ayrımcılıkla ilgili haberleri yaparken perspektifi ayrımcılığın teşhiri olmamakta, olayları adli vakalar olarak sunmaktadır. Bunun yanında, ulaşılan haberleri teyit etmek bir diğer sıkıntıdır. Haberi yapana ulaşmanın zorluğu yanında, mağdurun/mağdurların çeşitli kaygılarla ve güven sorunu sebebiyle bilgi vermekten kaçındığına sık sık şahit olunmuştur. Yapılan görüşmelerin ve saha çalışmalarının az olması da öne çıkan sorunlardan bir diğeridir. Bununla ilgili gerek araştırma için öngörülen sürenin kısıtlı olması gerekse ilgili kişi ve kurumlarla sağlıklı diyalog kurabilecek bir zeminin yakalanamaması altı çizilmesi gereken olumsuz noktalardır.

Toplumdaki ayrımcılık algısı da araştırma süresince bir sorun olarak değerlendirilebilecek bir niteliğe sahiptir. Ayrımcılığın tanımı konusundaki kafa karışıklığının yanında, araştırmacılarla kısa sürede bir güven ilişkisinin kurulamaması da vakaların tüm gerçekliği ile iletilmesine zaman zaman engel olmuştur. Ayrımcılığa uğrayan insanlar ya bunu ayrımcılık olarak görmemekte ya da araştırmacılara olayları aktardığı zaman başına gelebilecek olanlardan çekinmektedirler.

Raporda, mal ve hizmetlere erişim başlığında ayın yapmak, ibadet, din eğitimi ve benzeri konular ele alınmıştır. Taranan kaynaklardan toplanan veriler incelenerek bu başlığın altına alınmıştır. Barınma ve sağlık alanında hiç vakaya ulaşamamıştır. Bu durum sözü edilen alanlarda ayrımcılık olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu alanlarda elde edilen veriler bir duyumdan öteye gidemediği için rapora yansıtılmamıştır. Ayrımcılığa uğrayan mağdurlar tarafından resmi makamlara az sayıda başvuru yapılması, ayrımcılığın içselleştirilmesi, ayrımcılığa karşı mücadelenin hukuk yoluyla değil yaşam tarzını değiştirerek gerçekleştirilmesi veyahut sorunla yüzleşmekten kaçınılması temel etkenler olarak öne çıkmıştır. İlgili grupların çoğunluğunun bu alanda savunuculuk faaliyeti yapmıyor olması da yaşanan ayrımcılık vakalarının bir anlatıdan öteye geçmesini engellemiştir. Bu durum bilgi kaynaklarının sınırlılığını da pekiştirmiştir. İzleme ve raporlama çalışmasında temel kaynak olarak belirlenen medya organlarının ayrımcılığa yeterince haber değeri atfetmemesi ve haberleri ele alıştaki taraflı yaklaşımı da sorunun bir diğer boyutu olarak öne çıkmaktadır. Tüm bunlarla beraber bu konuda Türkiye’de kapsayıcı çalışmaların az olması, kullanılacak yöntemin ve ilkelerin yeni yeni oluşmaya başlaması raporun araştırma ve yazım süreçlerinde zorluklar yaratmıştır.

³⁴ Bkz. Ek 5.

Ayrımcılıkla İlgili Mevzuat, Politikalar ve Vakalar

İSTİHDAM

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

İstihdam alanında ayrımcılıkla ilgili düzenlemelerden biri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 23. maddesidir. Maddeye göre “herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı” ile “herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı” vardır.

Konuyla ilgili bir diğer kaynak ise 1966 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Sözleşme çerçevesinde bireysel başvuru yolunu açacak bir Ek İhtiyari Protokol kabul edilmiş ancak henüz yürürlüğe girmemiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 2003 yılında onaylamış ancak Ek İhtiyari Protokolü imzalamamış ve onaylamamıştır. Sözleşmenin 6. maddesi çalışma hakkını ve bu hakkın korunmasını düzenler. Taraf devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel siyasal ve ekonomik özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir. Ayrıca sözleşmenin 7. maddesiyle taraf devletler herkesin adil ve elverişli şartlarda çalışma hakkını kabul eder. Bu hak özellikle ücret; güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları; herkese işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmede eşit olanak ve yükselmenin yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarına göre yapılması; dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçülerde sınırlanması, ücretli dönemsel tatiller ve resmi tatillerde ücret verilmesi konularını güvence altına alır. Maddede, bütün işçilerin emeklerine karşılık asgari olarak; adil ücretler ve eşit işlere hiç bir ayırım yapılmaksızın eşit ödeme, özellikle kadınlara kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmayacağı ve aynı iş için aynı ücreti alacakları konusunda güvence verilmesi ve Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, işçilere kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi güvence altına alınmaktadır.

Yürürlüğe Giriş Kararnamesi, 21 Eylül 1967 tarihli 12705 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan ve Türkiye açısından 19 Temmuz 1968 tarihinde yürürlüğe giren İş ve Meslek Bakımından Ayrımcılık Hakkında 111 No'lu ILO Sözleşmesi de istihdamda ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu Sözleşme bakımından “ayırım” deyiimi; “İrk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç, ulusal veya sosyal menşe bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü

ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı” ve “ilgili üye memleketin, varsa temsilci, işçi ve işveren teşekkülleri ve diğer ilgili makamlarla istişare etmek suretiyle tesbit edeceği, meslek veya iş-edinmede veya edilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan bütün diğer ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı, ifade eder.”

İstihdam alanında ayrımcılık yasağı ayrıca Avrupa Birliği’nin İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı Konsey Direktifi tarafından güvence altına alınmıştır. Direktifte, iş ve meslek alanında diğer ayrımcılık temellerinin yanı sıra din veya inanca dayalı her türlü doğrudan veya dolaylı ayrımcılığın yasaklanması ve eşit muamele ilkesinin uygulanması gerektiğine işaret edilmektedir.

Ulusal Mevzuat

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın kamu hizmetine girmede ayrımcılığı yasaklayan 70. maddesi “Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez” hükmünü içermektedir.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 5. maddesi ise iş ilişkilerinde “dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı” ayırım yapılamayacağını belirtmektedir.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

İstihdam alanında din ve inanç temelinde ayrımcılıkla mücadele ekseninde bir eylem ve politikaya rastlanılmamıştır. Araştırmacılar izleme ve raporlama çalışması süresince eriştikleri ve kullandıkları kaynaklarda bu konuyla ilgili olarak hükümetin herhangi bir eylem ve politikasına dair bir veriye rastlamamıştır.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

İstihdam alanında din veya inanç temelli ayrımcılıkla ilgili beş vakaya ulaşılmıştır. Bu vakaların dışında, araştırmacıların yaptığı görüşmelerde sık sık inançları sebebiyle işine son verilen kişilerden bahsedilmiş, ancak bu vakalar hakkında yeterli bilgi olmadığı için rapora yansıtılmaları mümkün olmamıştır.

Güliz Sağlam ile Ferya Saygılıgil, “Bölge” isimli belgeselleri ile ilgili yapılan röportajlarda serbest bölgelerde yaşanan ayrımcı uygulamalardan bahsetmişlerdir. Bu röportajlarda belgeselin yapımcıları Alevi işçilerin oruç tutmayınca dikkat çektiğini, bu işçilere Ramazan ayı boyunca çay ve öğle yemeği verilmediğini, oruç tutmayan işçilerin, oruç tutan işçilerin çalışma saatlerine uymak durumunda bırakıldıklarını, cuma namazı saatinde namaza giden işçiler yerine kadın işçiler ile Alevi erkek işçilerin daha çok çalıştırıldığını dile getirmişlerdir. Buradan hareket ederek, işçi sınıfının inançlarından ötürü ayrımcı pratiklerle yüz yüze kaldığını, işlerini kaybetme korkusuyla inançlarıyla ilgili ayrımcı uygulamalar karşısında da sessiz kaldığını eklemiştirler.³⁵

Erzincan’ın Mollaköy beldesindeki sağlık ocağında doktorluk yapan Müslüm Doğan, Alevilerin yaşadığı bu beldede daha iyi hizmet verebilmek adına sağlık ocağındaki eksikliklerle ilgili verdiği dilekçelerin ardından memuriyetle bağdaşmayacak fiiller yaptığı iddiasıyla memuriyetten atılmıştır. 15.05.2008 tarihinden bu yana Mollaköy beldesinde

³⁵ Zeynep Kuray, *Serbest Bölgede Uçurtma Olmak*, Birgün, 10.04.2010, http://www.birgun.net/life_index.php?news_code=1270860934&year=2010&month=04&day=10 (erişim: 03.05.2010); Express, *Ahir zaman çalışma kampları*, 108. Sayı, Söyleşi: Ulus Atayurt, 2010, s.26-27. Söz konusu durumun pek çok inanç grubu için geçerli olduğuna ilişkin duyular alınmıştır, ancak araştırma süresince taranan kaynaklarda başka bir olaya rastlanılmamıştır.

çalışan Doğan, ihtiyaçlarla ilgili verdiği 30 dilekçenin ardından Başbakanlığa ve bakanlıklara şikâyetle bulunması üzerine meslekten ihraç edildiğini söylemiştir.³⁶ Konuyla ilgili yapılan basın açıklamasında, Dr. Müslüm Doğan'ın Alevi olduğu ve Alevilerin yaşadığı bir beldeye daha iyi hizmet vermek için çalışması karşısında memuriyetten atılmasının bir devlet politikası olduğu dile getirilmiştir. 3.000 nüfuslu beldeden toplanan 1.500 imza Sağlık Bakanlığı'na gönderilmiştir. Doğan da memuriyetten atılmasıyla ilgili olarak idare mahkemesine dava açmıştır. Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF) Eğitim ve Bilim Sekreteri ve aynı zamanda Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkan Yardımcısı Kemal Bülbül ile yapılan görüşmede Bülbül; Doğan'ın daha önceki çalışmaları sebebiyle Sağlık Müdürlüğü'nden en iyi performans ödülü aldığını, ancak son süreçte Vali'nin kendisini "1000 yıllık düzeni bozuyorsun" diyerek azarladığını aktarmış, Dr. Müslüm Doğan'ın memuriyetten atılmasının nedeninin belde halkının dini inançlarından ötürü olduğunu söylemiştir.³⁷ Doktor Doğan'ın, İdare Mahkemesi'ne açtığı dava halen devam etmektedir.

TBMM'de 31.03.2010 tarihinde, Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu'nun tartışılması sırasında Barış ve Demokrasi Partisi Milletvekili Şerafettin Halis partisi adına söz alarak, "Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitim programları alanında ilan edilen araştırma görevlileri kadrosu için müracaat eden adaylara ön görüşmelerde Allah'a inanıp inanmadıkları, ateist olup olmadıkları, cemaate bakış açıları soruluyor" diyerek işe alımlarda dini inanç esasına göre mülakat yapıldığını iddia etmiştir.³⁸

23.04.2009 tarihinde Malatya Hekimhan Devlet Hastanesi'nde çalışan Sema Nur Tokmaz çalıştığı hastanede Alevi olması sebebiyle, hastane müdürü tarafından hakarete ve satırlı saldırıya uğramıştır. Alevi örgütlerinin desteğiyle olay yargıya intikal etmiştir. Alevi Bektaşî Federasyonu Başkanı Ali Balkız ile Federasyon'un Eğitim ve Bilim Sekreteri Kemal Bülbül olayın sistematik ayrımcılık halinin bir unsuru olduğunu söyleyerek müdahillik başvurusu yapmışlardır. Yapmış oldukları başvuru mahkeme tarafından reddedilmiştir. Davanın ikinci duruşması 17 Haziran 2010 tarihinde yapılmış ve yargılanan sanıklar için beraat kararı çıkmıştır. Dava Yargıtay'a taşınmıştır.³⁹

Raporun kapsadığı süre içinde ÖSYM'nin istihdam ile ilgili yaptığı hiçbir sınava⁴⁰ başörtülü adayların alınmayacağı ve sınava başı açık fotoğraf ile başvuruları gerektiği başvuru kılavuzlarına yazılmıştır.⁴¹

³⁶ Doktor Müslüm Doğan'ın konuyla ilgili yazdığı mektuba Sosyal Haklar Derneği web sitesinden erişmek mümkündür: <http://www.sosyalhaklar.org/haberler/Bir-Gun-Adil-Bir-Dunyada-Yasayacagiz-Doktor-Muslum-Dogan> (erişim: 30.04.2010).

³⁷ Birgün, *Alevi doktor memuriyetten atıldı*, 01.02.2010, <http://www.alevigundem.com/haberdetay.asp?ID=1068> (erişim: 03.05.2010); 12.06.2010 tarihinde Kemal Bülbül ile yapılan görüşme.

³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 80. Birleşim, 31.03.2010, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b080m.htm> (erişim: 02.04.2010). Bu vakamın seyrine ilişkin başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

³⁹ Kemal Bülbül ile 12.06.2010 tarihinde yapılan görüşme; Malatya Güncel, *Sen Alevisin Davasına Devam Edildi*, 15.05.2010, http://www.malatyaguncel.com/news_detail.php?id=44099 (erişim: 30.05.2010); Atılım, *Hekimhan davası münferit görülüyor*, 17.05.2010, http://www.atilim.org/haberler/2010/05/14/Hekimhan_davasi_munferit_gorul%C3%BCyor.html (erişim: 30.05.2010).

⁴⁰ Bu sınavlar ilan tarihi sırasına göre şunlardır: Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı (İlkbahar Dönemi), Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı (İlkbahar Dönemi).

⁴¹ Sözü edilen sınavlara ilişkin bilgi ve kılavuzlar ÖSYM internet sitesindeki 2010 Sınav Takvimi'nde mevcuttur. Bkz: 2010 Sınav Takvimi, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12296/2010-sinav-takvimi.html> (erişim: 05.02.2011).

EĞİTİM

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi eğitimle ilgili haklardan da söz etmektedir. Beyanname'nin 26. maddesi herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu, yükseköğretimin yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olması gerektiğini belirtir. Ayrıca "eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirme ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir."

Herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu düzenleyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 13. Maddesi de konuyla ilgili Türkiye'nin de taraf olduğu önemli bir uluslararası belgedir.

İnsan hakları ve demokratikleşme konusunda evrensel normları belirleyen en önemli uluslararası belgelerden biri Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. 1976 yılında yürürlüğe giren ve ilk kuşak hakları düzenleyen Sözleşme'ye Türkiye 2003 yılında taraf olmuştur. Sözleşmenin 2. maddesi taraf devletlerin hiçbir ayırım gözetmeksizin sözleşmede geçen hakları sağlamak ve korumakla yükümlü olduğuna ilişkindir. Din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili 18. madde ise Taraf Devletlerin, ana-babaların ve uygulanabilir olan durumlarda, yasalarca saptanmış vasilerin, çocuklarına kendi inançlarına uygun bir dinsel ve ahlaki eğitim verme özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlü olduğunu belirtir. Türkiye, İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru yolunu düzenleyen Ek İhtiyari Protokol'e ise 2006 yılında taraf olmuştur, ancak 26. madde ile ilgili başvurularda sadece Sözleşme'de yer verilen haklar için başvuruları tanıyacağını belirtmiştir. Söz konusu 26. madde ise şöyledir: "Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayırımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir."

Türkiye ayrıca, Sözleşme'nin 27. maddesine Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24.07.1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerini gerekçe göstererek çekince koymaktadır. Sözleşmenin azınlıklarla ilgili olan 27. maddesi şöyledir: "Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır." Dolayısıyla, bu maddeye ilişkin çekince sonucu etnik, dini ve dilsel azınlıkların kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerini öğretme ve uygulama ve kendi dillerini kullanma haklarının kapsamı daraltılmıştır.

BM tarafından çocuk hakları konusunda kabul edilmiş en temel uluslararası belgelerden biri olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 1989 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 1990 yılında imzalamış ve 1995 yılında onaylamıştır. Sözleşme'nin 2. maddesi ayrımcılıktan bahseder ve şu ifade yer alır: "Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar." Sözleşme'nin 14. maddesine göre ise taraf devletler çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler. Sözleşme'nin 28. maddesi genel olarak eğitim hakkıyla ilişkilidir. Türkiye, Sözleşme'nin 17., 29. ve 30. maddelerine Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24.07.1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması'nı gerekçe gösterip çekince koymuştur. Sözleşmenin 29. maddesi "çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı ve ya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi" ve

“çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik, ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması” gibi hakları içermektedir. 30. maddesi ise doğrudan azınlıklarla ilgili olup, “soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların varolduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz” ifadesini taşımaktadır. Böylece Türkiye’nin koyduğu çekince azınlık gruplara mensup çocukların çeşitli kültürel haklarını sınırlamaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 9. maddesi düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ile ilgilidir. Buna göre bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğüne işaret eder. Türkiye ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin eğitim özgürlüğü ile ilgili olan 1 No’lu Ek Protokol’ün 2. maddesine de Lozan Barış Andlaşması’nı gerekçe göstererek çekince koymuştur. Söz konusu madde şu şekildedir: “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.” Bu madde yol açtığı sonuçlar bakımından önemlidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye’deki zorunlu din derslerinin sözleşmenin bu maddesine aykırı olduğunu belirtmiştir. Mahkeme zorunlu din derslerinden muafiyet durumlarında bile bunun kişilerin din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmeden uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca din derslerinin içeriğinin nesnelliği ve çoğulculuğu içerecek şekilde hazırlanması gerektiğini AİHM birçok kararında ifade etmiştir.

Ulusal Mevzuat

Ayrımcılığı Yasaklayan Mevzuat

Türkiye hukukunda eğitim alanında ayrımcılığı yasaklayan temel ifadeler Anayasa’nın 42. maddesinde, Türk Medeni Kanunu’nun 341. maddesi ile Milli Eğitim Temel Kanununun 4. ve 7. maddelerinde düzenlenmiştir. Anayasa’nın 42. maddesi kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağını belirtir. Bu hakkın kapsamı da Milli Eğitim Temel Kanunu’nda düzenlenmiştir. Bu Kanunun 4. maddesi eğitimde her türlü ayrımcılığı yasaklamış, 7. maddesi ise ilköğretim görmenin her Türk vatandaşının hakkı olduğunu düzenlemiştir. Din eğitimiyle ilgili olarak da Türk Medeni Kanunu’nun 341. maddesi çocuğun dini eğitimini belirleme hakkının ana ve babaya ait olduğunu ifade ederek, ana ve babanın bu konudaki haklarını sınırlayacak her türlü sözleşmenin geçersiz olduğunu vurgular. Buna göre ergin, dinini seçmede özgürdür.

Ayrımcılığa Yol Açabilen Mevzuat

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 24. maddesi din ve vicdan hürriyetini düzenlemektedir. Ancak bu madde ile din dersleri ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu hale getirilmiştir. Bu yolla içeriğini devletin belirlediği din dersleri, inanç farkı gözetmeksizin tüm öğrencilerin alması gereken bir ders sayılmıştır. Bununla ilgili açılan pek çok dava ve dersin zorunlu olmaktan çıkarılmasını gerektiren gerek iç hukuk, gerekse de uluslararası hukuk kararları mevcuttur. Bu maddeye paralel olarak 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 12. Maddesi de din dersinin zorunluluğunu tekrarlamaktadır.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Iğdır Üniversitesi bünyesinde, “Tarih boyunca süregelen Caferiliğin Türkiye’de kültür ve düşünce tarihi içerisindeki yerini bilgi ve belgelere dayalı olarak tespit etmek, elde edilen bilgi, belge ve bulguları araştırmak ve Merkez tarafından yayımlanacak olan akademik araştırma dergisi, kitap, elektronik posta, bülten ve benzeri vasıtalarla, araştırma yapan kişilere, kurumlara ulaştırmak, ayrıca konferans, panel ve sempozyum gibi etkinliklerle öğrencilere ve geniş halk kitlelerine sunmak, Caferilik ile ilgili araştırma yapmak üzere lisansüstü eğitim programları açmak ve yürütmek” amacıyla Caferilik Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuştur.⁴² Bu sayede devlet, Hanefi-Sünni inancın dışında başka bir inancın araştırılması için merkez kurulmasına izin vermiştir.

Alevi çalışmaları sürecinde Aleviliğin ders kitaplarında yer alması talebini hükümet olumlu karşılamış, bunun için çalışılacağını söylemiştir ancak Devlet Bakanı Faruk Çelik, Alevilik ile ilgili bölümlerinin yeniden yazımını üstlenen komisyonun hazırlayacağı güncellenmiş ders kitaplarının 2011/2012 ders yılına yetişmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Eğitim alanında 13 vaka tespit edilmiştir. Vakalar başörtüsü yasağı ve zorunlu din dersi ekseninde yoğunlaşmaktadır.

Adapazarı Akyazı Başörtüsüne Özgürlük Platformu’nun 172. basın açıklamasında değinildiği üzere Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi’ne başörtülü olarak alınmayan öğrenciler için söz konusu yasağın bahar şenlikleri döneminde 5 TL karşılığında aşılabildiği iddia edilmiştir. Platform’un basın açıklamasına göre eğitim amacıyla üniversiteye giremeyen başörtülü öğrenciler şenlik döneminde giriş için ödedikleri 5 TL karşılığında herhangi bir zorlukla karşılaşmadan üniversite kampüsüne girebilmişlerdir.⁴³

Protestan Kiliseler Derneği Başkanı Zekai Tanyar, öğrencilerin din dersine girmemek için velilerinden yazılı dilekçe alınmasının zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir. Buna karşın birçok okul yönetiminin zorunlu olarak çocukları din dersine soktuğunu belirten Tanyar, “muaf olduğu halde başka alternatif bulunmadığı için çocuklar din dersinde sınıfta oturmak zorunda kalmakta veya ders saatini müdür muavini odasında geçirmektedir” demiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Protestan Kiliseler Derneği’ne konuyla ilgili yazılan yanıtta, “din dersinden muaf olan öğrencilerin bu derse girmedikleri saatlerde okul kütüphanelerinden yararlandırılmasının uygun olacağı” kararının alındığı bildirilmiştir. Bu kararın okul yönetimlerine gönderildiği açıklanmıştır.⁴⁴

Amasya’da Alevi bir ailenin çocuklarının zorunlu din dersinden muaf tutulması amacıyla Samsun İdare Mahkemesi’ne açtıkları iptal davası sonucunda “Türkiye’de hakim olan dinsel çeşitliliğin din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde dikkate alınmadığı, özellikle Alevi inancına sahip topluluğun Türk nüfusundaki oranının çok büyük olmasına karşın öğrencilerin Alevi inancının itikat veya ibadet unsurları hakkında eğitim almadığı” dile

⁴² Cihan Haber Ajansı, *Iğdır Üniversitesi’nde ‘Caferilik Uygulama ve Araştırma Merkezi’ kuruldu*, 04.07.2010, <http://tumgazeteler.com/?a=6215652> (erişim: 05.07.2010); Iğdır Üniversitesi Caferilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği, *Resmi Gazete*, 04.07.2010, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100704.htm> (erişim: 28.02.2011).

⁴³ *Vakit*, *Başörtüsü yasağı 5 liraya kalktı*, 15.05.2010, <http://www.alevigundem.com/haberdetay.asp?ID=1068>, (erişim: 22.05.2010); İHA, *Akyazı Başörtüsüne Özgürlük Platformu 172. Basın Açıklamasını Gerçekleştirdi*, 22.05.2010, [http://www.haberx.com/sakarya_akyazi_basortusune_ozgurluk_platformu_172_basin_aciklamasini_gerceklestirdi\(17,n,10346209,190\).aspx](http://www.haberx.com/sakarya_akyazi_basortusune_ozgurluk_platformu_172_basin_aciklamasini_gerceklestirdi(17,n,10346209,190).aspx) (erişim: 22.05.2010).

⁴⁴ ANF, *Müslümanlar sınıfa Protestan kütüphaneye*, 01.06.2010, <http://www.firatnews.com/index.php?rupel=nuce&nuceID=27266> (erişim: 15.06.2010).

getirilerek ailenin 10. sınıfta okuyan kızlarının din dersinden muaf tutulması gerektiğine hükmedilmiştir.⁴⁵

Zorunlu din dersi ile ilgili diğer bir vakada, dini inançları olmadığı gerekçesiyle İstanbul'da bir aile, çocuklarının din dersinden muaf tutulmasını talep etmiştir. Kaymakamlığın talebi reddetmesinin ardından açılan iptal davasında İstanbul 8. İdare Mahkemesi lehte yürütmeyi durdurma kararı vermiştir.⁴⁶ Ancak AİHM'nin daha önce aldığı kararlar çerçevesinde zorunlu din derslerinden muafiyet durumunun tanındığı durumlarda, bu olanağın herhangi bir koşul olmaksızın, tüm felsefi ve dini inançlar arasında ayırım yapılmaksızın, kişilerin dini ve vicdani inançlarını açığa vurmaya zorunda kalmaksızın din ve vicdan özgürlüğü ihlal edilmeden uygulanması gerekmektedir.

Sivas Atatürk Lisesi'nde tarih öğretmeni olan Orhan Paşazade'nin öğrencisi E.K.'ye "sen namaz kılmıyor musun?" diye sorduğu, tırnaklarındaki parlaticıyı göstererek, "bunlarla aldığın abdest de kabul edilmez; zaten sen abdest de almazsın" dediği iddia edilmiştir. Paşazade'nin E.K.'ye ayrıca "Sen Alevi misin?" diye sorduktan sonra E.K.'nin sınıftan tuvalete gitmek için çıktığı, tuvalet kapısında Orhan Paşazade'nin öğrencisine "burada ne arıyorsun?" diye bağırarak yumruk attığı da kaydedilmiştir.⁴⁷ Olayla ilgili soruşturma başlatılmıştır.⁴⁸

Sivas İmranlı'da Atatürk İlköğretim Okulu Müdürü Hasan Dona, sınıftaki öğrencilere yönelik yaptığı konuşmalarda Aleviler hakkında hakaret içeren, Alevilerin dini önderleri olan Dedeler ve Seyitleri aşağılayan, dini bilgilerinin olmadığını iddia ettiği Alevilerin kendilerine özgü olan inanç ve ibadetlerinin kutsallığını küçümseyen ifadelerde bulunmuştur. Hasan Dona'nın bu ifadelerinden etkilenen sınıftaki bazı öğrenciler, Alevi olan diğer öğrencilere yönelik aşağılayıcı ve tahammülsüz tutum ve davranışlarda bulunmuşlardır. Bunun üzerine öğrencilerin velileri Sivas İmranlı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne şikâyet başvuruları yapmışlardır.⁴⁹

Diyarbakır'da ailesi ile birlikte din değiştirip Protestan olan ilköğretim öğrencisi H.B.'nin, din dersinde "Kelime-i Şahadet" getirmediği için öğretmen tarafından dövüldüğü öne sürülmüştür. Ailenin şikâyeti üzerine Valilik soruşturma başlatmıştır. Bu olayla ilgili olarak görüşü sorulan Diyarbakır Protestan Kilisesi ruhani lideri Ahmet Güvener, son dönemlerde öğrencilere yönelik saldırıların arttığını belirtmiş, lisede okuyan kendi kızına da bir öğretmenin kendi gözleri önünde "gavurluğu bırak, seni dine davet ediyorum" diye bağırıldığını ifade etmiştir.⁵⁰

TBMM'de 31.03.2010 günü, Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu'nun tartışılması sırasında Barış ve Demokrasi Partisi Milletvekili Şerafettin Halis, Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi tarafından velilere Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kamil Coşkun imzalı bir form gönderilerek 5-6 yaş

⁴⁵ Cumhuriyet, *Alevi ailenin hukuk zaferi*, 09.05.2010, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=138530> (erişim: 22.05.2010).

⁴⁶ Radikal, *'Zorunlu din dersi' zorunlu değil!*, 26.05.2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=998879> (erişim: 05.06.2010).

⁴⁷ Radikal, *Alevi öğrenciye öğretmen yumruğu*, 16.01.2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=16.1.2010&ArticleID=974904> (erişim: 03.05.2010).

⁴⁸ Araştırmacılar tarafından vakayla ilgili olarak bilgi edinme başvurusu yapılmış, fakat başvuruya cevap alınmamıştır. Bu yüzden vakanın seyri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

⁴⁹ Ercan Geçmez, *Alevilere okul müdüründen hakaret*, Alevi Gündem, 21.06.2010, <http://www.alevigundem.com/haberdetay.asp?ID=1647> (erişim: 30.06.2010). Bu vakayla ilgili yapılan bilgi edinme başvurusuna cevap alınmadığı için ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

⁵⁰ HaberTürk, *Hiristiyan öğrenciye 'şahadet' dayacağı iddiası*, 17.04.2010, <http://www.haberturk.com/yasam/haber/508636-hiristiyan-ogrenciye-sahadet-dayagi-iddiasi> (erişim: 03.05.2010).

çocuklarında Allah'a yakınlık algısı üzerine bir araştırma yapıldığını belirtmiştir. Gönderilen formlarda araştırmanın amacının “çocukların Allah'a hangi şartlarda kendilerini yakın ve uzak hissettiklerini; bu yakınlık algısının hastalık, yalnızlık, mutluluk, başarı ve ailenin dindarlık durumuna göre ne derecede değişkenlik gösterdiğini ortaya koymak” olduğu ifade edilmiştir. Halis'in aktarımıyla, verilerin toplanmasında izlenecek adımlar olarak sırasıyla, önce velilerin dine bakış ve bağlılığını ölçen dindarlık ölçeği ve çocukların güven duygusunu ölçen bağlanma ölçeği uygulanacak, daha sonra çocuklara altı ayrı hikâye anlatılarak her hikâyeden sonra Allah'ın hikâye kahramanına ne kadar yakın olduğunu bir figür yardımıyla göstermeleri istenecektir. Halis ayrıca velilerden, yazıya ek olarak gönderilen ‘dindarlık ölçeği’ adını verdikleri soruları yanıtlamaları, daha sonra ana sınıfı öğretmenlerine göndermelerinin istendiğini bu sorular arasında “Yaptıklarınızdan dolayı kendinizi hesaba çeker misiniz? Günahlarınıza pişman olup tövbe eder misiniz? İmkânınız olsa senede bir zekât verir misiniz? Günlük hayatınızda dini önemli bulur musunuz? İncancınıza göre hareket etmediğinizde rahatsız olur musunuz? Dinî sohbet ve ortamlara katılır mısınız? Dinî faaliyetlere katkı ve desteğiniz olur mu?” gibi soruların yer aldığını söylemiştir. Bunun yanında, Adana'da ilköğretim okullarında görev yapan 500 branş öğretmeni üzerinde, dindarlık sorgulaması formları dağıtıldığını, formların Çukurova Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Asım Yapıcı ve İl Millî Eğitim Müdürü, program geliştirme sorumlusu Sedat Altunkanat imzalı olduğunu, her iki yetkilinin de Adana Valiliği'nden, İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden ve Üniversite Senatosu'ndan onay aldıklarını söylediğini belirtmiştir.⁵¹

Ermeni okullarına kayıt yaptırılırken “Ermenilik ispatı” istenmesi bazı Ermenilerin okullara kayıt yaptırmamasını zorlaştırmaktadır. Ermeni okulu yöneticisi Garo Paylan, öğrenci kayıtlarında ‘Ermenilik ispatı’ arandığını, Milli Eğitim müfettişlerinin, öğrencinin ailesini yedi nesil geri gidip araştırdığını, okula öğrenci alma takdirinin okul yönetimine bırakılması gerektiğini, 1970'lerde yapılan bu değişiklik nedeniyle Müslümanlaştırılmış Ermenilerin okullara kayıt yaptıramadığını ifade etmiştir.⁵²

Ümmehan Elginkan Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ortaklığıyla gerçekleştirilen Girişimcilik Kursu için mülakata giren Nilüfer Ünal'dı başörtülü olduğu gerekçesiyle eğitime alınmamıştır. Ünal'dı Elginkan Vakfı görevlisi olduğunu söyleyen bir kişinin kursun Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak gerçekleştirildiği ve Bakanlığın yönetmeliklerini uygulamak zorunda olduklarını ifade ederek kendisine eğitime başörtülü alınmayacağını söylediğini ifade etmiştir. Elginkan Vakfı yaptığı açıklamada bu uygulamayı teyit ederken İŞKUR Manisa İl Müdürü Yüksel Uçar, İŞKUR yönetmeliğinde böyle bir ayrımcılığa yer olmadığını ve bu tür bir ayırım yapan bir kurumla tekrar sözleşme yapılmayacağını, yapılan sözleşmelerin de iptal edileceğini ifade etmiştir.⁵³

Osmaniye'de 2010 Lisans Yerleştirme Sınavı'na giren Z.A. başörtüsünün üzerine peruk takmanın yasak olması gerekçesiyle sınava alınmamıştır. İddiaya göre A.'nın sınav salonundaki görevli kişi peruk takabileceğini, ancak kulaklarının görünmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine salondan ayrılan A., sınava perukla girmesine izin vermeyen görevli hakkında suç duyurusunda bulunmuştur.⁵⁴

⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, 80. Birleşim, 31.03.2010,

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b080m.htm> (erişim: 03.05.2010).

⁵² Bağımsız İletişim Ağı Haber Merkezi, *Ermeni Okulları İçin MEB'ten Ermenice Kitap*, 31.03.2010, <http://www.bianet.org/bianet/azinliklar/121008-ermeni-okullari-icin-mebten-ermenice-kitap> (erişim: 03.05.2010).

⁵³ Haber7, *Başörtülü diye almadılar!*, 15.05.2010, <http://www.ajansmanisa.com/haber-Ummehan-Elginkanin-Ortusu-2158/> (erişim: 22.05.2010).

⁵⁴ İHA, *LYS'de peruk krizi*, 27.06.2010, <http://www.iha.com.tr/haber/detay.aspx?nid=127077&cid=11> (erişim:15.06.2010); Cihan Haber Ajansı, *LYS'ye perukla girmesi engellenen öğrenci suç duyurusunda bulundu*, 29.06.2010, <http://tumgazeteler.com/?a=6205494> (erişim: 30.06.2010).

Raporun kapsadığı süre içinde ÖSYM'nin eğitim ile ilgili yaptığı hiçbir sınava⁵⁵ başörtülü adayların alınmayacağı ve sınava başı açık fotoğraf ile başvurmaları gerektiği başvuru kılavuzlarına yazılmıştır.⁵⁶

Protestan Kiliseler Derneği, 2009'da yenilenen inkılap tarihi kitabında “misyonerliğin” ulusal tehdit olarak gösterildiğini söylemiş, Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) derneğin uyarısına rağmen bu ifadenin kitaptan çıkartılması talebini geri çevirdiği belirtilmiştir. Konuyla ilgili olarak Dernek tarafından, “her dinin bir yerden çıkıp yayılmış olduğu unutulmamalıdır. Kitapta atıfta bulunulan ‘zorla’ ya da ‘aldatmaca’ yoluyla inanç değiştirme girişimi olarak nitelenen eylem, literatürde ‘istismarcı misyonerlik’ olarak ifade edilmektedir. Metin, istismarcı misyonerlik ve misyonerlik arasında bir ayırım yapmamaktadır. ‘Kendi kitaplarını değişik dillere çevirerek dağıtır’ gibi ifadelerle, dini yayma ve tanıtma hakkının meşru kullanım biçimlerinden biri ‘suç’muş gibi gösterilmektedir. MEB, bu bölümün kaldırılması talebine olumsuz yanıt vermiştir” açıklaması yapılmıştır. Dernek, misyonerliğin suç olarak gösterilmesinin, okullarda ve askeri birliklerde “tehdit” olarak öğretilmesinin engellenmesini talep etmiştir.⁵⁷

SAĞLIK HİZMETLERİ

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

Sağlık alanında iki önemli uluslararası belgeden bahsedilebilir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 25. maddesi herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı olduğunu ve herkesin işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahip olduğu düzenlenmektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesine göre “... Taraf Devletler, bu Sözleşme'de belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler.” Aynı Sözleşme'nin 12. maddesinde de Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler düzenlemesi yer almaktadır.

Ulusal Mevzuat

Sağlık alanında ayrımcılığı yasaklayan somut bir düzenleme bulunmamaktadır ancak konuyla ilişkili olarak 01.08.1998 tarihli ve 23420 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Hasta

⁵⁵ Bu sınavlar ilan tarihi sırasına göre şunlardır: Yurtdışı Yükseköğretim Diplomalari Denkligi İçin Seviye Tespit Sınavı (1. Aşama), Üniversitelerarası Kurul Yabancı Dil Sınavı (İlkbahar Dönemi), Yükseköğretime Geçiş Sınavı, Tıpta Uzmanlık Eğitimi Giriş Sınavı (İlkbahar Dönemi), Jandarma Okullar Komutanlığı Jandarma Astsubay Temel Kursu Giriş Sınavı, Jandarma Okullar Komutanlığı Uzman Jandarma Okulu Giriş Sınavı, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraha Toplulukları Sınavı (Yurtdışı), Türk Silahlı Kuvvetleri Askeri Liseler ile Bando Astsubay Hazırlama Okulunda Öğrenim Görecek Öğrencileri Seçme Sınavı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Alanında Yüksek Lisans Programına Giriş Sınavı, Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı (İlkbahar Dönemi), Yabancı Uruklu Öğrenci Sınavı, Yükseköğretim Kurulu Yurtdışı Yükseköğretim Diplomalari Denkligi İçin Seviye Tespit Sınavı (2. Aşama), Tıpta Yan Dal Uzmanlık Eğitimi Giriş Sınavı (İlkbahar Dönemi) ve Lisans Yerleştirme Sınavları 1-2-3-4-5 (Matematik, Yabancı Dil, Sosyal Bilimler, Edebiyat-Coğrafya, Fen Bilimleri).

⁵⁶ Sözü edilen sınavlara ilişkin bilgi ve kılavuzlar ÖSYM internet sitesindeki 2010 Sınav Takvimi'nde mevcuttur, bkz. 2010 Sınav Takvimi, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12296/2010-sinav-takvimi.html> (erişim: 05.02.2011).

⁵⁷ Milliyet, *MEB'e göre misyonerlik tehdit*, 11.02.2010, <http://www.milliyet.com.tr/meb-e-gore-misyonerlik-tehdit/guncel/haberdetayarsiv/11.02.2010/1197458/default.htm> (erişim: 03.05.2010).

Hakları Yönetmeliği bulunmaktadır. Yönetmeliğin 5. maddesi şu şekildedir: “Sağlık hizmetinin verilmesinde, hastaların, ırk, dil, din ve mezhep, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç ve ekonomik ve sosyal durumları ile sair farklılıkları dikkate alınmaz. Sağlık hizmetleri, herkesin kolayca ulaşabileceği şekilde planlanıp düzenlenir.” Aynı Yönetmeliğin 38. maddesi ise “Sağlık kurum ve kuruluşlarının imkanları ölçüsünde hastalara dini vecibelerini serbestçe yerine getirebilmeleri için gereken tedbirler”in alınmasına ilişkindir.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Sağlık alanında din ve inanç özgürlüğü/ayrımcılığı ekseninde bir eylem ve politikaya rastlanmamıştır. Araştırmacılar izleme ve raporlama çalışması süresince kullandıkları kaynaklarda bir veriye rastlanmamıştır.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

İzleme ve raporlama yapılan dönemde din veya inanç temelinde herhangi bir ayrımcı vakaya rastlanmamıştır. Ancak bu durum bu alanda herhangi bir ayrımcılık yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Araştırmacılar izleme ve raporlama çalışması süresince taradıkları bilgi kaynaklarında sağlık alanında yaşanmış ayrımcı vakalara ilişkin herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

BARINMA

Hukuki Düzenlemeler

Barınma alanında din ve inanç özgürlüğü ile doğrudan ilgili mevzuat bulunamamıştır. Ancak konuyla ilgili olarak İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 25. maddesinden söz edilebilir. Bu madde herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı olduğundan söz eder.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Barınma alanında din ve inanç özgürlüğü/ayrımcılığı ekseninde bir eylem ve politikaya rastlanmamıştır. Araştırmacılar izleme ve raporlama çalışması süresince kullandıkları kaynaklarda bir veriye rastlanmamıştır.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Bu konuda bir anlatıdan öteye gidebilen somut ayrımcılık vakalarına rastlanmamıştır. İnsanların kendi inançlarından olanlarla beraber yaşamayı tercih ettiği görülmüş, inançları sebebiyle bir kısım insana ev verilmediği yönünde iddialar dile getirilmiş, ancak araştırmacılara bu konuda daha kapsamlı, zamanı, yeri anlatan bilgi verilmemiştir. Barınma sorunu, genellikle yaşanan semt değiştirilerek çözülmektedir. Bunun yanında dini inanışın gizlenmesiyle ilgili özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının lojmanlarında dini inançlarından ötürü ayrımcılığa maruz kalan kişiler olduğunu veya bizzat yaşadığını söyleyenler mevcut olmakla beraber izleme ve raporlama çalışmasının kapsadığı süre içinde bu konuda bir vakaya rastlanmamıştır.

MAL ve HİZMETLERE ERİŞİM

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

Türkiye bakımından 23 Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinde herkesin yasalar önünde eşit olduğu ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunacağı düzenlenmiştir. Bu bakımdan, yasaların her türlü ayırımı yasaklayacağı ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edeceği de madde metninde belirtilmiştir. İnsan Hakları Komitesi, Sözleşme'nin 26. maddesi kapsamında yatay etki ile ilgili olarak; devlet birey ilişkilerinde olduğu kadar özellikle istihdam, barınma, kamuya arz edilmiş mal ve hizmetlere erişim gibi kamusal benzeri alanlarda bireyler arasında gerçekleşen ilişkilerde de taraf devletler ve yargı organlarının bireyleri ayrımcılıktan koruma yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir.⁵⁸

Ulusal Mevzuat

Ayrımcılığı Yasaklayan Mevzuat

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 4. maddesi sosyal hizmetlere ilişkin genel esasları düzenlemektedir. Kanun'un 4. maddesinin (d) fıkrası "Sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığı gözetilemez, hizmet talebinin hizmet arzından fazla olması halinde öncelikler, muhtaç olma derecesi ve başvuru veya tespit sırası esas alınarak belirlenir" şeklinde düzenlenmiştir. Bu fıkra ile sosyal hizmetlerin yürütülmesinde ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığı bağlamında ayrımcılık yasaklanmaktadır.

Mal ve hizmetlere erişim konusunda ayrımcılığın yasaklanmasıyla ilgili bir diğer düzenleme 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 7. ve 125. maddelerinde yer almaktadır. 7. madde devlet memurlarının görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamayacaklarına ilişkindir. Öte yandan aynı maddede devlet memurlarının siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamayacakları ve bu eylemlere katılmayacakları ifade edilmektedir. Bu hüküm ifade özgürlüğü bakımından tartışmalıdır. Aynı kanunun ayrımcılığı yasaklayan 125. maddesine göre "görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak" kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiil ve haller içerisinde yer almaktadır.

Türk Medeni Kanunu'nun derneklerle ilgili maddeleri arasında yer alan 68. maddede dernek üyelerinin eşit haklara sahip olduğu ve derneğin üyeleri arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, din ve mezhep, aile, zümre ve sınıf farkı gözetilemeyeceği, eşitliği bozan veya bazı üyelere bu sebeplerle ayrıcalık tanıyan uygulamalar yapılamayacağı düzenlenmiştir. Maddeye göre her üyenin, derneğin faaliyetlerine ve yönetimine katılma hakkı vardır. Ayrıca derneğin amacının, Medeni Kanun'un derneklerle ilgili 56. maddesinde yer alan "Hukuka veya ahlâka aykırı amaçlarla dernek kurulamaz" ifadesi nedeniyle ulusal mevzuattaki ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemelere aykırı şekilde belirlenemeyeceğinin kabul edilmesi gerekmektedir.

⁵⁸ İnsan Hakları Komitesi Kararı, *Nahlik v. Avusturya*, Başvuru no: 608/1995, Başvuru tarihi: 22.07.1996, paragraf 8.2, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/DER/G96/179/96/IMG/G9617996.pdf> (erişim: 03.05.2010).

Ayrımcılık İçeren Mevzuat

Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 1. maddesinde belirtildiği üzere "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur." Devlet İslam dinine ilişkin işleri yürütmeyi Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden üstlenmiştir. Başkanlığa bağlı hizmet birimlerini ve bu birimlerin görev ve yetkilerini düzenleyen 7. madde incelendiğinde "Cami ve mescitleri ibadete açmak, yönetmek, ibadet ve irşat hizmetlerini yürütmek", "Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak, din eğitimi almak isteyenler için kurslar düzenlemek ve Kur'an kursları açmak", "Bu kurslarda okuyan öğrenciler için yurt ve pansiyonlar açmak ve yönetmek", "Yurt dışında yaşayan vatandaş, soydaş ve İslam dinine mensup topluluklara yönelik değişik dil ve lehçelerde yayınlar hazırlamak, hazırlatmak ve gerektiğinde bunları ücretsiz dağıtmak", "Uluslararası andlaşmalar ve ilişkiler çerçevesinde ilgili makamlarla işbirliği yaparak yurt dışındaki vatandaşlarımızın din hizmetleri ve din eğitimi ile ilgili işlerini yürütmek, soydaş ve akraba toplulukları ile İslam dinine mensup diğer topluluklara bu konularda yardımcı olmak" gibi oldukça ayrıntılı şekilde açıklanan görev ve yetkilerin tümünün İslam dinine ilişkin olduğu görülmektedir. Maddede diğer dinlere ilişkin yer alan tek ifade "Diğer din mensupları, kurum, kuruluş ve topluluklarıyla ilişkiler konusunda gerekli çalışmaları yapmak" şeklindedir. Gerek 7. madde gerek Kanun'un bütünü ele alındığında Devletin İslam dinine ilişkin hizmetleri üstlendiği, diğer din ve inançlara ilişkin görev üstlenmediği ve hizmet sunmadığı görülmektedir. Bu durum diğer tüm din ve inanç grupları için ayrımcılık teşkil etmektedir.

Ayrımcılığa Yol Açabilen Mevzuat

Konuyla ilgili olarak Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun 7. maddesinden de bahsedilebilir. Bu madde her mahalle veya köy için ayrı aile kütüğü tutulabileceği ve aile kütüklerinde diğer bilgilerin yanında kişinin dini ile ilgili bilginin de bulunacağına dairdir. Bu maddenin doğrudan ayrımcılık teşkil ettiği tartışmalı olsa da nüfus cüzdanında bu şekilde bir bilginin yer alması sonuç olarak ayrımcılığa yol açabilmektedir. Bununla ilgili AİHM'nin Türkiye'yi ilgilendiren kararları mevcuttur.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 13.05.2010 tarihinde bir genelge yayınlamak, Anayasanın eşitlik ilkesi çerçevesinde Türkiye'de yaşayan gayrimüslim azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının, bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi, ayrılmaz parçası oldukları ulusal kültür ve kimlik yanında, kendi kimlik ve kültürlerini yaşama ve yaşatma imkânına sahip bulduklarını belirtmiştir.⁵⁹ Bu genelgeyle birlikte, Başbakanlık tarafından daha önce idarenin çıkardığı zorluklar bir anlamda kabul edilmiş, sorunların giderilmesi için tüm birimlerin üzerine düşeni yapması Başbakan tarafından istenmiştir.

Başbakan Yardımcı ve Devlet Bakanı Bülent Arınç, azınlık vakıfları yönetim kurulu başkanları ve dini liderlerle yaptığı toplantıda azınlık vakıfları taşınmazlarıyla ilgili ulaşan başvuru sayısının 1.410 olduğunu belirtmiş, 96 taşınmazın azınlık vakıflarına devredildiğini söylemiştir. Aynı toplantıda Fener Rum Patrikhanesi'nin Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması yönündeki taleplerini haklı ve makul bulduklarını da eklemiştir.⁶⁰ Arınç, geçmiş dönemlerde Anayasa Mahkemesi kararlarının ve mevzuat hükümlerinin bu konuda kısıtlama

⁵⁹ Bkz. Ek 6.

⁶⁰ Hakan Çelik, *Bartholomeos: 15 Ağustos'ta Sümela'da ayin yapabiliriz*, Posta, 10.04.2010, http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/Bartholomeos_15_Agustos_ta_Sumela_da_ayin_yapabiliriz.htm?ArticleID=25477 (erişim: 04.05.2010).

getirdiğini belirtmiş, hukuk devleti normları içerisinde bu konu hakkındaki engellerin kaldırılması yönünde çalışmaların çok kısa süre içinde gerçekleştirileceğini umduğunu dile getirmiştir.⁶¹ Buna karşın Anayasa değişiklik paketine bununla ilgili gerekli değişiklikler dâhil edilmemiştir. Patrikhane Sözcüsü Doshiteos 02.08.2010 tarihinde yaptığı açıklamada bu konunun altını çizmiş, Anayasa değişmeden Ruhban okulu açılırsa sorunun daha da karmaşıklaşacağını söylemiştir.⁶²

İstanbul Süryani Katolik Kilisesi Vakfı Başkanı Zeki Basatemir, İskenderun'a gelerek, restorasyonu tamamlanan İskenderun Süryani Katolik Kilisesi'ni, Vakıflar Bölge Müdürlüğü ile yaptıkları protokol ile teslim almıştır.⁶³ İskenderun'da yıllardır erotik filmlerin oynatıldığı sinema olarak kullanılan ve 2007 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilen Kilise, 08.05.2010 tarihinde Başbakan tarafından açılmıştır.⁶⁴

Devlet Bakanı Egemen Bağış yaptığı bir açıklamada, Müslüman olmayanlara artık gayrimüslim denilmeyeceğini, bunun yerine "farklı inanç grupları" kavramının kullanılacağını belirtmiştir. Aramice dilinde inanan anlamına gelen *Müslim* kelimesi, gayrimüslim olarak kullanıldığında inanmayan anlamına geldiği için bu kararı aldıklarını açıklamıştır.⁶⁵

Aleviliğin tanımının Alevilere bırakılmak yerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bakış açısına göre yapıldığı Alevi kanaat önderleri tarafından dile getirilmiştir.⁶⁶ Böylelikle Alevilerin kendi inanışları, kendi tanımlarına rağmen bir Alevilik tanımı yapılmıştır. Devlet kişilerin inancının sınırlarını da kendisi belirlemek istemiştir.

Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan, Alevilerin her vatandaş gibi vergi verirken kendi inançlarına uygun şekilde hizmet alamamalarının sorun olduğunu altını çizmiştir.⁶⁷ Cemevlerinin ibadethane statüsü kazanamamasında sebep de Aleviliğin "İslam kültürünün bütününden ayrılan değil onu tamamlayan bir unsur" olarak görülmesi olmuştur.⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından cemevleri "özgün, kültürel ve mistik kimliği ve misyonu bulunan korunması gereken bir zenginliğimiz" olarak tarif edilmiştir.⁶⁹ Bu yaklaşıma Alevilerden ciddi eleştiriler gelmiş, bunun Alevilere dönük asimilasyonist politikalara kapı araladığı çünkü Aleviliğin tamamen Sünni bir bakış açısından tanımlandığı, böylelikle belli bir Alevilik resmi çizildiği anlatılmıştır.⁷⁰ Bunlarla birlikte, cemevlerinin inşaatını kendi olanaklarıyla başlatan Alevilere yerel yönetimlerin zaman zaman zorluk çıkardığı ve keyfi uygulamalar meydana geldiği de kaydedilmiştir.⁷¹

⁶¹ Cihan Haber Ajansı, *Ruhban Okulu için yeşil ışık*, 11.03.2010, <http://www.8sutun.com/Ruhban-Okulu-icin-yesil-istik-74315.html> (erişim: 04.05.2010).

⁶² Cihan Haber Ajansı, *Patrikhane Sözcüsü Doshiteos: Anayasa değişmeden Ruhban okulu açılırsa sorun daha da karmaşıklaşır*, 02.07.2010, <http://www.tumgazeteler.com/?a=6211933> (erişim: 02.07.2010).

⁶³ İskenderun, *Süryani Katolik Kilisesi Vakfa Teslim Edildi*, 22.02.2010, http://www.iskenderungazetesi.com/Kullanici/Haber/?m=md_HaberGoster&hid=3d1b0449-9e09-4d23-b9e9-1ad843e26c08 (erişim: 04.05.2010).

⁶⁴ Medya365, *Süryani Kilisesi'ne İade-i İtibar*, 08.05.2010, <http://www.medya365.com/haber-80809-suryani-kilisesi-ne-iade-i-itibar.html> (erişim: 20.05.2010).

⁶⁵ Evrensel, *Artık 'gayrimüslim' denilmeyecek!* 28.06.2010, http://www.evrensel.net/haber.php?haber_id=71454 (erişim: 30.06.2010).

⁶⁶ Ercan Karakaş, *Siyaset, hukuk ve Aleviler sempozyumu*, Gerçek Gündem, 14.04.2010, <http://www.gercekgundem.com/?c=62583> (erişim: 06.05.2010).

⁶⁷ Alevi Gündem, *Alevilerin gözü Danıştayda*, 03.02.2010, <http://www.alevigundem.com/haberdetay.asp?ID=1075> (erişim: 09.05.2010).

⁶⁸ Alevi Gündem, *Diyanete göre cemevleri iç düşman*, 02.02.2010, <http://www.alevigundem.com/haberdetay.asp?ID=1074> (erişim: 08.05.2010).

⁶⁹ A.g.e.

⁷⁰ Cumhuriyet, *"Alevilere yönelik asimilasyon politikası devam ediyor"*, 12.05.2010, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=139354> (erişim: 20.05.2010).

⁷¹ Birgün, *Mahallenin 'Casus Gözleri'nden İktidarın 'Casus Gözleri'ne...*, 25.04.2010, http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1272192862&year=2010&month=04&day=25 (erişim:

Mayıs ayında Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması Toplantısı'na katılan Cemil Çiçek Türkiye'de ayrımcılık yasağının Anayasa ile güvence altına alındığını savunarak, kimsenin cinsel, dinsel ve etnik kimliğinden dolayı ayrımcılığa uğramadığını iddia etmiştir. Ayrıca Hrant Dink cinayetini, Malatya Zirve Yayınevi cinayetini, Trabzon'da Rahip Santoro'nun öldürülmesini ve bazı din görevlilerine fiziki saldırı olaylarını münferit olaylar olarak değerlendirmiştir.⁷²

Diyarbakır Diyanet-Sen Şube Başkanı Ömer Evsen, nüfusun çoğunluğu Kürtlerden oluşan bölgelerde Kürtçenin Kurmanci ve Zazaki lehçelerini bilen imamların atanmasını istemiştir. Bugüne kadar anadilde ibadet yapılamamasının bir sorun olduğunun altını çizmiştir.⁷³

Anayasa'da değişiklik yapılmasına dair kabul edilen ve 12.05.2010 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak halkoyuna sunulan 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da zorunlu din dersini seçmeli hale getirecek bir değişikliğin bulunmaması Alevi örgütleri tarafından Alevi çalıştaylarının samimi olmaması olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.⁷⁴

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Mal ve hizmetlere erişim alanında 12 ayrımcılık vakası tespit edilmiştir. Öne çıkan vakalar başörtüsünün kamusal alanda kullanımı, din eğitimi-öğretimi, dini ve vicdani kanaatlerin açıklanmaya zorlanması ve devletin dine dair yorumları ile ilgilidir.

Cem Vakfı'nın Alevilerin cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi, ibadet için genel bütçeden pay ayrılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Alevi inanç önderlerine kadro tahsis edilmesi gibi talepleri reddedilmiştir. Dava halen Danıştay'da devam etmektedir.⁷⁵

Samandağ'ın yerel gazetelerinden Harman gazetesinde Temmuz 2009'da "Anneler Babalar Dikkat" başlığı ile verilen haberde, Samandağ dışından gelen yabancıların bir Kur'an kursu açtığı, bu kişilerin Samandağ yerlisi olmadığı yani Samandağ'daki geleneksel Alevi inancına yakın olmayabileceği dile getirilmiş, çocuklarını kursa gönderecek veliler uyarılmıştır. 2010 yılının Mart ayı sonlarında ise, bu haber üzerine, yani aradan yaklaşık 9 ay geçtikten sonra, Harman gazetesinde sözü edilen Samandağ dışından gelen kişilerin açtığı kurs için değil, ama yüzyıllardır geleneksel olarak çocuklarını eğiten Samandağ'ın Alevi şeyhleri için dava açılmıştır. Ahmet Tümkaya, Zülfikar Çiftçi, Hikmet Özben, Aziz Tümkaya ve Ahmet Bilmez, Enğam Daduk ile Deniz Mahallesi muhtarı Edip Can hakkında "izinsiz Kuran kursu açtıkları gerekçesiyle" Tekkeler ve Zaviyeler Hakkındaki Kanun'a⁷⁶ muhalefet suçundan ayrı ayrı dava açılmış, haklarında 6'şar aydan 3'er yıla kadar hapis cezası istenmiştir. Kur'an kursu olarak lanse edilen durumun aslında Aleviliğin temel felsefesini, din ve ahlak bilgisini çocuklara anlatmayı amaçlayan ve yüzyıllardır süregelen, belirli bir müfredatı ya da kurs programı olmayan etkinlikler olduğu ve suç kastı olmadığı dile getirilerek beraat istenmiş, Mahkeme yeterli suç delili bulunmadığı için beraat kararı vermiştir.⁷⁷ Araştırmacılar tarafından Samandağ ilçesinde kaç adet kaçak Kuran kursuna dair

08.05.2010).

⁷² ANF, Çiçek: *Onlar aslında çocuk değil*, 13.05.2010,

<http://www.firatnews.com/index.php?rupel=nuce&nuceID=26192> (erişim: 20.05.2010).

⁷³ Haber Diyarbakır, *Kürtçe Bilen İmam Talebi*, 05.05.2010,

http://www.haberdiyarbakir.com/news_detail.php?id=33276 (erişim: 08.05.2010).

⁷⁴ Ercan Karakaş, a.g.e.

⁷⁵ Alevi Gündem, 03.02.2010, a.g.e.

⁷⁶ 677 sayılı Tekke Ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine Ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men Ve İlgasına Dair Kanun, bkz. 243 sayılı ve 13.12.1925 tarihli Resmi Gazete.

⁷⁷ Mehmet Ezer, *Samandağ'da 'Alevi şeyhi' davasında beraat*, Milliyet, 28.05.2010,

<http://www.milliyet.com.tr/samandag-da-alevi-seyhi-davasinda-beraat/turkiye/sondakikaarsiv/28.05.2010/1243818/default.htm> (erişim: 04.06.2010).

işlem yapıldığı hakkında Samandağ Kaymakamlığı'na bilgi edinme başvurusunda bulunulmuştur. Yasal süre içinde yanıt alınmadığı gibi, raporun yayına hazırlandığı 15.02.2011 tarihine kadar da yanıt verilmemiştir.

Bu konuyla ilgili olarak araştırmacılar tarafından Zülfikar Çiftçi ile görüşme yapılmıştır. Çiftçi, olayı doğrulamış, başka ayrıntılar da vermiştir. Kendisi her yıl bu etkinlikler düzenlenmeden önce kaymakamlığa dilekçeyle bilgi verdiklerini söylemiştir. Her sene Kaymakamlığın yönlendirmesiyle İlçe Müftülüğü'ne gidildiğini, Müftülüğün dilekçeye kaşesini vurup “uygundur” diyerek başvuruçulara iade ettiğini belirtmiştir. Ancak olayın gerçekleştiği sene Müftülük dilekçeyi geri vermemiş, bir sorun olmadığını söylemekle yetinmiştir. Çiftçi, Müftülüğün “izin verilmemiştir” diyen yazısının daha sonra dava sırasında ortaya çıktığının ancak kendilerine bu yazının ulaşmadığının altını çizmiştir. Davadan önce başlayan soruşturma sırasında emniyet mensuplarının soruları üzerine Zülfikar Çiftçi, diğer şeyhlerle beraber her sene olduğu gibi bu sene de Kaymakamlık izniyle bu etkinliği düzenlediklerini dile getirdiklerini anlatmıştır. Soruşturmanın Terörle Mücadele tarafından yürütüldüğünü daha sonra bir avukatın uyarısıyla fark ettiklerini söyleyen Çiftçi, ifade verdikten sonra kendilerine bir sıkıntı olmadığını söylediğini, şeyhlerin de “ifade alma gereği duymuşlar, herhalde önemsiz bir konu” diyerek olayı fazla düşünmediklerini dile getirmiştir. Aradan 1,5 ay geçtikten sonra izinsiz Kur'an kursu açtıkları gerekçesiyle dava açıldığı haberinin geldiğini kaydeden Çiftçi, 6 aydan 3 yıla kadar hapis istemiyle dava açıldığını öğrendiklerini söylemiştir. Zülfikar Çiftçi, davayı toplumsal olarak algıladıklarının altını çizmiş, Samandağ'da bu bedelsiz, geleneksel etkinliğe çocuklarının katılması için ailelerin kendilerinden ısrarla ricacı olduğunu, bugüne kadar herhangi bir şikâyetin de kendilerine ulaşmadığını belirtmiştir. Davanın açılmasını inançlarına bir saldırı olarak gördüklerini söylemiş, 22 avukatın dayanışma içerisinde vekâlet aldığını, davayı kamuoyuna medya ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla taşımaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Harman Gazetesi'nde çıkan haber üzerine sadece kendilerine dava açıldığını ancak gazete ile yaptıkları görüşmelerde gazetenin yaptığı haberde kendilerini kastetmediğini belirttiklerini aktarmıştır. Nitekim Harman Gazetesi de daha sonra yaptığı yayınlarla şeyhlere sahip çıkmıştır.⁷⁸ Bu sene Antakya İl Müftülüğü'ne gittiklerini, ancak olumlu bir netice alamadıkları için yüzyıllardır geleneksel olarak devam eden bu etkinlikleri yapamadıklarını kaydetmiştir.

Nüfus cüzdanlarında bulunan din hanesinin kaldırılmaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından bir insan hakkı ihlali olarak kabul edilmiştir. İzmir'de yaşayan Sinan Işık, 2004 yılında nüfus cüzdanında din hanesine “İslam” yerine “Alevi” yazdırmak istemiştir. Bu talebinin kabul edilmemesi üzerine kendisi yargı yoluna gitmiştir. Türkiye'de yaşanan yargı sürecinin aleyhine sonuçlanmasının ardından Işık, davayı AİHM'ye taşımıştır. Işık, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) düşünce, inanç ve din özgürlüğünü düzenleyen 9. maddesi, adil yargılamayı düzenleyen 6. maddesi ve ayrımcılığı yasaklayan 14. maddesini ihlal ettiğini öne sürmüştür. AİHM'de açılan davada Türkiye'nin 9. maddeyi ihlal ettiğine hükmedilmiş ve din hanesinin nüfus cüzdanlarından tamamen çıkarılması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁹ Nüfus cüzdanlarındaki din hanesi doğrudan bir ayrımcılık olarak görülmesi dahi kişileri dini inancını açıklamaya mecbur bırakması ve pek çok alanda ayrımcılığı tetikleme ihtimaliyle ayrımcı bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Dava Türkiye'de yürütülürken mahkeme Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan görüş istemiş, Diyanet İşleri Başkanlığı ise Aleviliğin bir din değil, mezhep olduğunu söyleyerek din hanesine Alevi

⁷⁸ Harman Gazetesi'nin ilgili haberi için; *Harmandan*, Harman Gazetesi, 29.03.2010, http://samandagharman.com/haber/haber_detay.asp?haberID=81 (erişim: 20.07.2010).

⁷⁹ Hürriyet, *AİHM'den Türkiye'yle ilgili iki kritik karar*, 03.02.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/13661992.asp> (erişim: 10.05.2010); Mehmet Y. Yılmaz, *Asıl eleştirilmesi gereken kim?*, 05.02.2010, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=13692936> (erişim: 22.05.2010); Sinan Işık – Türkiye Davası, <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/21924-05.pdf> (erişim: 25.06.2010).

yazılmaması yönünde görüş bildirmiştir.⁸⁰ AİHM kararları Türkiye için bağlayıcı olmasına ve Türkiye'nin bu karar doğrultusunda bir düzenleme yapması gerekmesine rağmen, karardan bu yana konu hakkında herhangi bir adım atılmamıştır.⁸¹

İzmir Büyükşehir Belediyesi indirimli ulaşım kartlarında başörtülü fotoğraf bulunmaması şartını getirmiştir. "Ulaşımında Başörtüsü Krizi" başlığıyla verilen haberde başörtülü öğrencilerin diğer öğrencilerle aynı indirimden yararlanmasının engellendiğine ve bunun açıkça "din vicdan ve ifade özgürlüğünün ihlali" olduğuna değinilmiştir. İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı ise habere göre bu durumu "marjinal bir grubun meselesi" olarak tanımlamıştır.⁸²

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde bulunan oyuncak müzesini Yenimahalle Yunus Emre İlköğretim Okulu anasınıfında okuyan çocukları ile gezmeye gelen velilerden başörtülü olanlar "resmi bir kurum olan üniversitenin kurallarını uygulamak zorunda olunması" gerekçesiyle içeri alınmamıştır.⁸³ Başörtülü kadınların yaşadığı diğer bir ayrımcılık vakası ise Marmara Üniversitesi'nde meydana gelmiştir. Ankara Üniversitesi'yle aynı gerekçe öne sürülerek herhangi bir yazılı talimat olmamasına rağmen Marmara Üniversitesi Rektörlüğü'nün sözlü talimatı olduğu ifade edilerek üniversite misafirhanesinde rezervasyon yaptıran Çınar ailesi misafirhaneye alınmamıştır.⁸⁴

Bursa'daki Renault fabrikasında çalışanların alışveriş yaptığı kooperatife başörtülü kadınların alınmadığı iddia edilmiştir. Konuyla ilgili olarak MAZLUMDER Bursa Şubesi bir basın açıklaması yapmış, ardından da Cumhurbaşkanı, TBMM ve Renault şirketine şikâyet dilekçeleri göndermiştir.⁸⁵

Türkiye Ermenileri Patriği Mesrob II'nin ağır hastalığı sebebiyle görevini tam olarak yerine getirememesi sonucunda Ermeni Eş Patriği seçilmesi gündeme gelmiş ve bununla ilgili olarak İçişleri Bakanlığı'na yapılan başvurunun herhangi bir gerekçelendirme olmaksızın belirsiz bir süre ertelendiği bildirilmiştir.⁸⁶ Böylelikle Ermenilerin ruhani liderleriyle ilgili bir konu çözümsüzlüğe itilmiştir.

Alanya'da İncil dağıtan dört Yehova Şahidi, misyonerlik faaliyetlerinin suç olduğu gerekçesiyle gözaltına alınmıştır. Savcılıkla yapılan görüşmeler sonucunda durumun suç teşkil etmediği anlaşılacak kişiler serbest bırakılmıştır.⁸⁷

Fener Rum Patriği Bartholomeos, Sümela Manastırı'nda 15.08.2010 tarihinde ayın yapılması kararını olumlu bir gelişme olarak değerlendirirken, Patrikhane ile ilgili konularda

⁸⁰ Hürriyet, *AİHM'den Türkiye'yle ilgili iki kritik karar*, 03.02.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/13661992.asp> (erişim: 10.05.2010); Mehmet Y. Yılmaz, *Asıl eleştirilmesi gereken kim?*, 05.02.2010, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=13692936> (erişim: 22.05.2010).

⁸¹ Hürriyet, *Türkiye, nüfustaki 'din' hanesi için itiraz etmedi*, 09.05.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/14669098.asp> (erişim: 21.05.2010).

⁸² Milliyet, *Ulaşımında başörtüsü krizi*, 13.05.2010, <http://www.milliyet.com.tr/ulasimda-basortusu-krizi/turkiye/sondakika/13.03.2010/1210909/default.htm?ref=haberici> (erişim: 23.05.2010).

⁸³ Zaman, *Ankara Üniversitesi'nde başörtü skandalı*, 26.03.2010, <http://www.haber7.com/haber/20100326/Ankara-Universitesinde-basortu-skandali.php> (erişim: 20.05.2010).

⁸⁴ Zaman, *Başörtülüye üniversite misafirhanesi de yasak*, 01.02.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=946835&title=basortuluye-universite-misafirhanesi-de-yasak> (erişim: 04.05.2010).

⁸⁵ Stargazete, *Başörtüsü ayrımcılığı iddiasıyla Renault'a şikâyet*, 25.03.2010, <http://www.stargazete.com/dunya/basortusu-ayrimciligi-iddiasıyla-renault-a-sikayet-haber-251865.htm> (erişim: 07.05.2010); MAZLUMDER, *Bursa Şubeden "Başörtüsüne Özgürlük Direnişi"*, 05.02.2010, <http://www.mazlumder.org/haberler.asp?katID=51> (erişim: 07.05.2010).

⁸⁶ HYE-TERT, *İstanbul Ermeni Patrikliği Seçimleri Erteleniyor*, 04.05.2010, <http://www.hyetert.com/haber3.asp?Id=35050&DilId=1>; Murat Bebiroğlu, *Eş Patrik Seçimine Hala İzin Verilmedi (?)*, HYE-TERT, 11.04.2010, <http://www.hyetert.com/yazi3.asp?s=3&Id=638&DilId=1> (erişim: 07.05.2010).

⁸⁷ Haber Alanya, *Misyoner tezgahına polis engeli*, 21.04.2010, <http://www.haberalanya.com.tr/tr/details.asp?ID=26654> (erişim: 07.05.2010).

Dışışleri Bakanlığı'nın kendileri ile ilgilenmesini yadırgadığını, kendilerinin de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olduğunu, Dışışleri Bakanlığı ile ilişkilenmelerinin anlaşılmaz olduğunu dile getirmiştir.⁸⁸ Ayrıca Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Bülent Arınç'ın Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması için ellerinden geleni yapacaklarını söylemesiyle birlikte, bu süreçten de umutlu olduğunu vurgulamıştır.⁸⁹

Hükümet, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda kabul edilen enerji alanındaki KİT'leri mahsuplaşma yoluyla borç yükünden kurtarmak için hazırladığı tasarıda cami, kilise, havra gibi ibadethanelerin aydınlatma borçlarına uygulanan faiz silinirken, CHP'nin önerisine rağmen "cemevlerinin" elektrik borcu affedilmemiştir.⁹⁰

16-22 Nisan 2010 tarihleri arasında Kutlu Doğum Haftası boyunca Türkiye genelinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 19.394 etkinlik düzenlenmiştir. Bu etkinliklerin 1.180'i öğrencilere yönelik olarak gerçekleşmiştir. Hafta boyunca yetiştirme yurtlarından, okullara, cezaevlerinden, anasınıflarına, kamu kurumlarından, hastanelere kadar pek çok yerde etkinlik düzenlenmiştir. Kutlu Doğum Haftası süresince, Diyanet İşleri Başkanlığı bu kadar çok sayıda etkinliği yalnızca Hanefi-Sünni inancına sahip yurttaşlar için düzenlemiştir.⁹¹

⁸⁸ Hakan Çelik, *Bartholomeos: 15 Ağustos'ta Sümela'da ayin yapabiliriz*, Posta, 10.02.2010, http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/Bartholomeos_15_Agustos_ta_Sumela_da_ayin_yapabiliriz.htm?ArticleID=25477 (erişim: 03.05.2010).

⁸⁹ A.g.e.

⁹⁰ Milliyet, *Cami ve kiliseye af var, cemevine yok*, 28.06.2010, <http://www.milliyet.com.tr/cami-ve-kiliseye-af-var-cemevine-yok/guncel/haberdetayarsiv/29.07.2010/1256146/default.htm> (erişim: 05.07.2010).

⁹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı sitesinde yer alan etkinlik listeleri üzerinden hesaplama yapılmıştır. Liste için <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/dinhizmetleri/KD/kd2010/kdogum9.asp> adresini ziyaret edebilirsiniz.

Değerlendirme ve Öneriler

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türkiye'deki haliyle laiklik ilkesi, din ve devlet işlerinin ayrılığını kabul ederken, bu ilkenin ayrılmaz parçası olan din ve vicdan özgürlüğü ile devletin tüm din veya inançlara eşit mesafede durması gibi konularda laiklik ilkesine rahatlıkla aykırı davranabilmektedir. Bu sayede yaygın bir inanç (Hanefi-Sünni İslam inancı) devlet eliyle nüfusun çok büyük bir kısmına zorunlu olarak öğretilmekte, bu inanca özgü ibadetler için alan tahsis edilmekte, bu inancın din görevlileri devlet memuru olmaktadır. Diğer inançlar devlet himayesinden uzak kalmakta ve ayrımcı uygulamalarla da karşılaşmaktadır. Bunların yanında devletin dine müdahalesi, laik devlet anlayışıyla çelişmekte, dini alanda devletin tam kontrolünü yaratmaktadır.

Osmanlı'dan devralınan Şeriye ve Evkaf Vekâleti (Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı) 1924 yılında yerini Diyanet İşleri Başkanlığı'na bırakmış, dini alan içinde devlet bir kurum oluşturmuştur. Hanefi-Sünni inancın algılanışı ve yorumlanması da Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla devletin süzgecinden geçmektedir. Bu durum, dinin kolektif etkisini azaltmakta veyahut şekillendirilmeye çalışılmasına sebep olmaktadır. Söz konusu durum, Hanefi-Sünni inanca sahip olduğunu söyleyen kadınların çeşitli şekillerde uğradığı ayrımcı uygulamalar olarak örneklendirilebilir. Yani inanca mensubiyet, tanımı devlet tarafından yapılan dini inançlara uygun yaşayışla zaman zaman örtüşmeyebilmektedir.

Başörtüsü yasağı sadece kadınları hedef almış ve kadınların özellikle eğitim ve istihdama katılmasının önünde bir engel oluşturmuştur. Konuyla ilgili Birleşmiş Milletler Eğitim Hakkı Özel Raportörü Katarina Tomaševski'nin hazırladığı Türkiye ile ilgili raporda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Türkiye'de eşit olmayan bir şekilde eğitim hakkından yararlanamayan kız çocukları ve kadınlara yönelik başörtüsü bağlantılı kısıtlamalar ve okuldan ihraçlara dair görüşüne yer vermiştir. ILO bu gibi kısıtlamaların, Müslüman kadınların eğitim olanaklarına yönelik eşit haklarını etkilememesi gerektiğini belirtmiştir.⁹² ILO'ya göre: "İşgücüne katılım düzeylerinde olduğu gibi, kadınların eğitim düzeyinin Türkiye'de oldukça düşük olduğunu gösteren (iş arayan her iki kadından biri sadece ilköğretim eğitimi almıştır) ve Hükümet tarafından sağlanmış bilginin ışığında bakıldığı zaman, başörtüsüne dair yasağın potansiyel ayrımcı etkisi özel bir önem taşımaktadır." ILO, eğitimdeki eşitsiz uygulamalara, özellikle kadınların eğitim almasının engellenmesine dikkat çekerek, başörtüsüne dair yasağın ayrımcı etkisine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi de, Türkiye ile ilgili

⁹² Hakan Ataman, "İnsan Haklarını Yaratan Temel Değerlere Bir Saldırı olarak Ayrımcılık", *Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı*, Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2007, s. 10, http://www.rightsagenda.org/attachments/205_ayrimciligakarsiuluslararasıinsanhaklarimevzuati.rar (erişim: 05.03.2010).

hazırladığı 2005 tarihli Sonuç Gözlemlerinde başörtüsü takan kadınlara ve kız çocuklarına yönelik kısıtlamalara ilişkin kaygılarını ifade etmiş ve bunun kadınlara yönelik ayrımcı etkisini değerlendirmek üzere hükümetten bilgi istemiştir. Ancak Türkiye Hükümeti bu konuda herhangi bir bilgi sunmamıştır.⁹³ Tüm bunlarla beraber Din ve İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri'nin 5. maddesinin 2. fıkrası da “Her çocuk, din veya inanç konularında anne ve babasının ve varsa vasisinin dileğine uygun olan bir eğitime ulaşma hakkından yararlanır; çocuklar, kendi anne ve babasının veya vasisinin dileğine aykırı bir din veya inanç öğretimi almaya zorlanamaz; bu konuda çocukların yüksek menfaatleri, yönlendirici bir prensiptir” şeklinde bir hükümle çocuğun din eğitiminin kendi ailesinin tasarrufunda olduğunu belirtmektedir. Çocukların inandıkları dinin kurallarına uygun olarak yaşamaları konusunda ise özellikle kız çocukları ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadırlar. İnançları gereği giyinmeleri, inançlarını niteleyen aksesuarları kullanmaları yasaklanmakta, kamusal alanda yapabileceklerinin sınırı devlet tarafından çizilmektedir. Bu durum ailenin çocuğu yetiştiriş tarzının etkisiyle olsun veya olmasın, sonuçları açısından kız çocuklarının eğitim başta olmak üzere kamusal alandan dışlanmasına sebep olabilmektedir.

Eğitim alanında öne çıkan bir diğer konu zorunlu din dersleri konusudur. Zorunlu din dersleri, öğrencileri bir yandan tek bir dini inancın öğretilmesine mecbur tutarken, diğer yandan öğrenciler bu dersten muaf olabilmek için dini inançlarını açıklamak zorunda bırakılmaktadır. İnançlarını açıkladıkları için uğrayabilecekleri ayrımcılığın yolu da açılmış olmaktadır. AIHM'nin Alevi bir öğrencinin ve babasının başvurusu üzerine Türkiye'de zorunlu din derslerinin insan hakkı ihlali olduğunu ve kaldırılması gerektiğini belirten kararına rağmen Türkiye'de bu tür bir düzenlemeye gidilmemiştir.⁹⁴ Danıştay 8. Dairesi'nin din derslerinin zorunlu olamayacağı yönünde birçok kararı da bulunmaktadır. Benzer davalar mahkemelerde sonuçlanmayı beklemektedir. 1982 Anayasası'nda bulunan “Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır” diyen ve din dersini zorunlu tutan madde halen yürürlükte bulunmaktadır.⁹⁵

Alevilerin temel sorunları ve talepleri beş temel maddede toplanabilir. Bu hususlar, hükümetin başlatmış olduğu Alevi çalıştaylarına yönelik Alevi Bektaşî Federasyon Başkanı'nın ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin eleştirilerinde de yer almaktadır. Bu taleplerden bazıları; “bütün katliamların⁹⁶ ve siyasi cinayetlerin aydınlatılması, Madımak Oteli'nin utanç müzesi yapılması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve zorunlu din derslerinin kaldırılması, cemevlerinin yasal statüye kavuşturulması, Alevilere ve farklı inançlara yönelik ayrımcılıkların sona erdirilmesi”⁹⁷ olarak dile getirilmektedir. Bu taleplere henüz cevap verilmemiştir. Alevi örgütler tarafından bu alanlarda sıkıntıların devam ettiği ve Alevi çalıştaylarının bu beklentileri karşılamaktan uzak olduğu belirtilmektedir.⁹⁸ Bunun yanı sıra hükümet tarafından davet edilen çalıştay katılımcıları da rahatsızlık yaratmıştır.⁹⁹ Hükümet

⁹³ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Thirty-second session 10-28 January 2005, Concluding comments: Turkey*, s. 6-7, paragraf 33-34; Hakan Ataman, a.g.e.

⁹⁴ Haberx.com, “*Dershaneler okulların yerini almaya başladı*”, 18.06.2010, [http://www.haberx.com/dershaneler-okullarin-yerini-almaya-basladi\(17.n.10371776,173\).aspx](http://www.haberx.com/dershaneler-okullarin-yerini-almaya-basladi(17.n.10371776,173).aspx) (erişim: 30.06.2010).

⁹⁵ Birgün, *Zorunlu Din Dersinin Kalkması Başka Bahara Kaldı*, 24.03.2010, http://www.birgun.net/actuel_index.php?news_code=1269430235&year=2010&month=03&day=24 (erişim: 03.05.2010).

⁹⁶ Kastedilen 1978'deki Maraş Olayları, 1980'deki Çorum Katliamı ve 1993'teki Madımak Katliamıdır.

⁹⁷ Haberx.com, *Psakd: Ayrıcalık Değil, Eşit Yurttaşlık Hakkı İstiyoruz*, 26.04.2010, [http://www.haberx.com/psakd-ayricalik-degil-esit-yurttaslik-hakki-istiyoruz\(17.n.10319880,919\).aspx](http://www.haberx.com/psakd-ayricalik-degil-esit-yurttaslik-hakki-istiyoruz(17.n.10319880,919).aspx) (erişim:12.05.2010).

⁹⁸ A.g.e.

⁹⁹ Yalçın Bayer, *Cemevi cami dedeler imam*, Hürriyet, 13.02.2010, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=13776361> (erişim: 14.05.2010).

davetlileri seçerken hassas davranmayarak, Maraş Olaylarının sanıklarından Ökkeş Şendiller gibi kişileri de çalıştaylara davet ederek Alevi örgütlerinin bazılarının daha başından süreçle ilgili şüphe duymasına sebep olmuştur. Örneğin Alevi Bektaşî Federasyonu Başkanı Ali Balkız Alevi çalıştayları sonrasında hazırlanan raporu ciddi biçimde eleştirmiş ve Alevilerin bir anlamda asimile edilmeye çalışıldığını dile getirmiştir.¹⁰⁰

Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerin, semtlerin, köylerin adları süreç içerisinde değiştirilerek Alevilerin tarihsel anlamda onaylamadığı kimselerin isimleri verilmiştir. Bu isimlere ilişkin değişiklik talepleri sıklıkla reddedilmektedir. Örneğin Sultanbeyli’de Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Başaran Mahallesi’nin adı Yavuz Sultan Selim olarak değiştirilmiş, mahalle sakinlerinin mahallenin adının Pir Sultan olarak değiştirilmesi talebine olumlu bir yanıt verilmemiştir.¹⁰¹

Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un 7. maddesinde ifade edildiği gibi Başkanlık “İlgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak eğitim programları geliştirmek, planlamak ve uygulamak, bu amaçla eğitim merkezleri açmak ve bu merkezlerle ilgili iş ve hizmetleri yürütmek” yetkisine sahiptir. Gene aynı Kanun’un 17. maddesinde belirtildiği üzere “Başkanlık gerektiğinde, kanunla verilen görevleri çerçevesinde Türkiye Diyanet Vakfı ile işbirliği yapar.” Vakıf, “İslâm dininin gerçek hüviyeti ile tanıtılmasında, toplumun din konusunda aydınlatılmasında Diyanet İşleri Başkanlığı’na yardımcı ve destek olmak, gereken yerlerde cami yapıp donatmak, fakir hastalar için tedavi kurumları açıp işletmek, zekat, fitre gibi Müslüman vatandaşlarımız tarafından yapılacak yardımları şartlarına uygun olarak toplumdaki ihtiyaç sahiplerine intikal ettirerek sosyal yardım ve hizmeti geliştirmek”¹⁰² amacıyla kurulmuştur. Türkiye Diyanet Vakfı, 29 Mayıs Vakıf Üniversitesi’ni de açarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dolaylı yoldan yükseköğretime adım atmasına olanak sağlamıştır. Bu durum, Kanun’un 1. maddesinde ifade edildiği gibi “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere” kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kendi yetki ve sorumluluk alanını aşarak, bir dini kurum olmanın yanında, hayatın pek çok alanında faaliyet gösteren karma bir yapıya dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu yapı faaliyetlerini Hanefi inancın öğretileri doğrultusunda yaparak hem diğer inanç kesimlerine mesafe almakta, hem de bir devlet kurumu olarak kendi inancının yayılmasına çabalamaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra vatandaşların hukuki statüleri Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak şekillendirilmiştir. Lozan Barış Andlaşması ile 1923’te Türkiye’de yaşayan azınlıkların hukuki statüsü tanımlanmıştır. Buna göre din, Türkiye’de azınlıkların hukuki konumunu belirlemede tek kriter olmuştur. Öyle ki Lozan Barış Andlaşması’nın “Azınlıkların Korunması” başlıklı bölümü Türkiye’deki azınlıklardan gayrimüslim azınlıklar olarak bahsetmektedir.¹⁰³ Örneğin, “Türkçe konuşan Anadolu Ermenileri azınlık kabul edilirken Ermenice konuşan Müslüman Hemşinliler Türk kabul edilmişlerdir.”¹⁰⁴ Böylece Türk vatandaşı olmak ile Türk olmak arasında bir statü farkı oluşmuştur. Bundan dolayı azınlıklar yalnızca vatandaşlık itibarıyla Türklüğe¹⁰⁵ bağlanmıştır. Bunun sonucunda da

¹⁰⁰ Hürriyet, *Alevi Çalıştay Ön Raporuna sert tepki*, 12.02.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/13771159.asp> (erişim: 05.05.2010).

¹⁰¹ Haber3, *Alevi açılımı ‘kale’ den başladı*, 12.02.2010, <http://www.haber3.com/alevi-acilimi-kaleden-basladi-550340h.htm> (erişim: 09.05.2010).

¹⁰² Türkiye Diyanet Vakfı, *Amaç*, <http://www.diyantevakfi.org.tr/hakkimizda/amac.htm> (erişim: 10.05.2010).

¹⁰³ Lozan Barış Andlaşması, Bölüm III.

¹⁰⁴ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 137

¹⁰⁵ 1924 Anayasası’nın 88. maddesinde yer alan “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur” ifadesiyle ilgili ayrıntılı tartışma için bkz. Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk’ün Sözde Vatandaşı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.69-73.

Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlık haklarını korumakla mükellef olduğu hukuki düzenlemelerde boşluklar meydana gelmiş, hukuki düzenlemeler yerine yalnızca fiili ve idari önlemler alma yoluna gidilmiştir. Sonuç olarak Lozan Barış Andlaşması ile birlikte Türkiye sadece etnik olarak Rum, Ermeni ve Musevilerin azınlık olduğunu kabul etmiştir. Bu yüzden, farklı inanç gruplarına mensup kimselerin hakları hukuki anlamda korunmamakta, yasal statüleri tanınmamaktadır. Lozan Barış Andlaşması'yla Bahaîler, Rum etnisitesinden olmayan Rum Ortodoks Hıristiyanlar, Yezidiler, Protestanlar, Yehova Şahitleri vb. bunun dışında kalan gruplardır. İzleme çalışması süresince bu konuların bugün de önemini koruduğu görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti çeşitli uluslararası insan hakları sözleşmelerine Anayasayı ve Lozan Barış Andlaşması'nı neden olarak göstererek çekinceler koymaktadır. Baskın Oran'ın da ifade ettiği gibi Türkiye, Lozan'da resmi olarak kabul ettiği azınlık tanımını Anayasayı devreye sokarak daha da daraltmaktadır.¹⁰⁶ Oysa bugünkü dünyada hissedilen ihtiyaçlar neticesinde azınlık haklarıyla ilgili düzenlemeler uluslararası sözleşmelere nitelik bakımından daha da derinleşerek girme eğilimindedir.¹⁰⁷ Dolayısıyla bugün çeşitli Alevi önderlerinden Rum Ortodoks cemaati sözcülerine kadar dile getirilen anayasal engellerin kaldırılmasına yönelik taleplerin dikkate alınması hayati öneme sahiptir.

Azınlıkların yaşadığı başka sıkıntılar da vardır. Bunlar; özel okullarda ve kurslarda azınlık dillerinde anadil olarak eğitim yapılmasına ve bu dillerin öğretilmesine dair anayasal ve fiili sınırlamalar, azınlıklara ilişkin ayrımcı ifadelerin ders kitaplarında bulunması, dini liderlerini seçerken yaşadıkları problemler ile ibadethane yapım, onarım ve restorasyon çalışmaları sırasında yaşadıkları sıkıntılar olarak sıralanabilir. Bununla birlikte devletin Müslüman olarak tanımladığı bazı gruplar da azınlık olduklarını düşünmekte, bazıları da İslam ile ilişkili olmadıklarını ifade etmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ancak dini ve vicdani sebeplerle askerlik yapmak istemeyenlerin talepleri dikkate alınmamaktadır. İç hukukta da bu konuda bir çözüm olmadığı için bu kişiler inanç ve vicdani kanaatleri sebebiyle yargılanmakta ve çeşitli cezalara çarptırılmaktadır.

Yerel yönetimlerin maddi veya ayni yardım dağıtırken Sünni-Hanefi inançtan olmayan vatandaşlara ve sığınmacılara bu yardımları vermediği iddiaları da araştırmacılara aktarılmıştır. Yardımların sosyal bir hak olarak tanınarak, müzmin yoksulluktan toplumu çıkartmayı hedefleyen bir bakış açısıyla insan onuruna yakışan ve hiçbir soru işareti bırakmayacak şekilde yeniden düzenlenmesi, yardıma erişimde ayrımcılığın kesin olarak önlenmesi gerekmektedir.¹⁰⁸

ÖNERİLER

- Uluslararası hukukta ve Türkiye hukukunda sıkça geçen “ayrımcılık yasağı” veya “eşitlik” ilkeleri tanımlanması ve içeriği ortaya konulması gereken kavramlardır. Buna karşın iç hukukta bu kavramlar tanımlanmamıştır ve bir boşluk göze çarpmaktadır. Bu yüzden sözü edilen haklardan yararlanılırken neyin ayrımcılık yasağının ihlalini oluşturduğunu tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bu sebeple ayrımcılık yasağının ve eşitlik ilkesinin tanımları mevzuatta en kısa sürede yapılmalıdır.
- Lozan Barış Andlaşması'nda konu edilen azınlıkların Ermeni, Musevi ve Rumlar ile sınırlandırılmayıp, Müslüman olmayan veyahut kendisini Müslümanlığın dışında tanımlayan kesimlere de Antlaşmanın hükümleri uygulanmalıdır.

¹⁰⁶ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.49.

¹⁰⁷ A.g.e.

¹⁰⁸ Söz konusu iddiaları Ankara Ege Mahallesi'ndeki politik gruplar ve mültecilerle beraber sahada çalışan bir örgütün temsilcisi dile getirmiştir. Yayınlamak üzere izin alınmadığı için adları belirtilmemiştir.

- Diyanet İşleri Başkanlığı küçültülmeli, devlet himayesinde tek bir dine hizmet veren bir kurum olmaktan çıkarılarak, tüm din ve inançlar için araştırma çalışmaları yapan bir merkeze dönüştürülmelidir.
- Kadınların başörtüsü ile üniversitelerde eğitim görmesi, sınavlara girmesi vb. konulardaki kısıtlamalar kaldırılmalıdır. İlköğretim ve lise düzeyinde ortaya çıkan bu soruna ise teoloji değil, uluslararası normlar bakımından yaklaşılmalıdır. Kız çocuklarının eğitim alamamasına sebep olabilecek olumsuz durumların önlenmesine de dikkat edilmeli, gerekli tedbirler öncelikle diyalog kurarak alınmaya çalışılmalıdır.
- Her inançtan kişiye, inancına göre eğitim görmesinin yolu açılmalıdır. İnançların kuşaklar boyunca aktarılmasını mümkün kılacak tedbirler alınarak, din veya inanç farkı gözetilmeksizin isteyen herkesin din görevlisi olarak eğitim almasına olanak sağlayan değişiklikler yapılmalıdır.
- Zorunlu din dersleri seçmeli hale getirilmeli, seçmeli hale gelen derslerin içeriği tüm din ve inançlar ile inançsızlığı da kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Bu müfredat tüm tarafların görüşü alınarak ve süreçten dışlamadan geliştirilen bir politikayla geliştirilmelidir. Derslerin zorunlu olarak devam etmesi, dersi almak istemeyen kişilerin din ve inançlarını açıklamak zorunda kalmaları anlamına gelmeye devam edecektir.
- Devlet, din hizmeti sağlayan yapısını terk etmeli, herkes inancını kendi istediği şekilde yaşamalı ve özgürce ibadethane açmalıdır. Tarihi eser statüsünde olanlar hariç hiçbir ibadethane için devlet kaynakları kullanılmamalıdır. Tüm giderler o cemaate mensup kişiler tarafından sağlanmalıdır.
- Nüfus cüzdanlarında bulunan din hanesi ile nüfus kütüklerindeki din bilgisi silinmelidir.
- Yasama organı iddialar için araştırma komisyonları kurmalı, ayrımcılığın önlenmesi için yasal düzenlemeleri ivedilikle ele almalı, konunun muhataplarının da içinde olduğu bir süreci başlatmalıdır.
- İdare, her ayrımcılık vakası için harekete geçmeli, soruşturmayı şeffaf bir biçimde yürüterek kamuoyunu her aşamada bilgilendirmelidir. Kamu personeline bu konuda bilgilendirme çalışmaları yaparak meydana gelebilecek olayları en başından engellemeye çalışmalıdır. Mağdurlar için destek mekanizmaları oluşturulmalıdır.
- Yerel yönetimler tüm inanç gruplarının ibadetlerini gerçekleştirebilmesi için elindeki imkânları kullanmalıdır.
- Sendikalar başta olmak üzere, tüm emek ve meslek örgütleri ayrımcılığın önlenmesi konusunda aktif rol oynamalı; örgütlü oldukları her yerde izleme çalışmaları yürüterek konunun muhataplarına elde ettikleri bilgileri iletmelidir.
- STÖ'ler yürüttükleri faaliyetlerde ve işleyişlerinde ayrımcılığa karşı duyarlı olmalıdırlar. Bu konularda bir ana akımlaştırma stratejisi belirlemeleri gerekmektedir. Alandaki örgütler öncelikle birbirleriyle diyalog kuracakları zeminleri oluşturmalıdırlar. Buradan hareket ederek beraber savunuculuk faaliyetlerine girişmeleri gerekmektedir. Bunun yanı sıra bu alanda çalışan örgütler bilgilerini ve deneyimlerini birbirleriyle paylaşacakları bir yapı oluşturarak periyodik raporlar yayınlamalı, politika geliştirmelidirler. Özellikle izleme çalışması yürüterek ayrımcılığın tüm alanlardaki boyutlarını ortaya çıkarmalılar, olumlu veya olumsuz gelişmeleri raporlayarak konuyu takip etmeye devam etmelidirler.
- Son olarak, din ve inanç alanındaki bir rapor tüm hak kategorilerini kapsamalı, özellikle ekonomik ve politik boyutları daha çok içermelidir.

EK-1. Yapılan saha çalışmaları

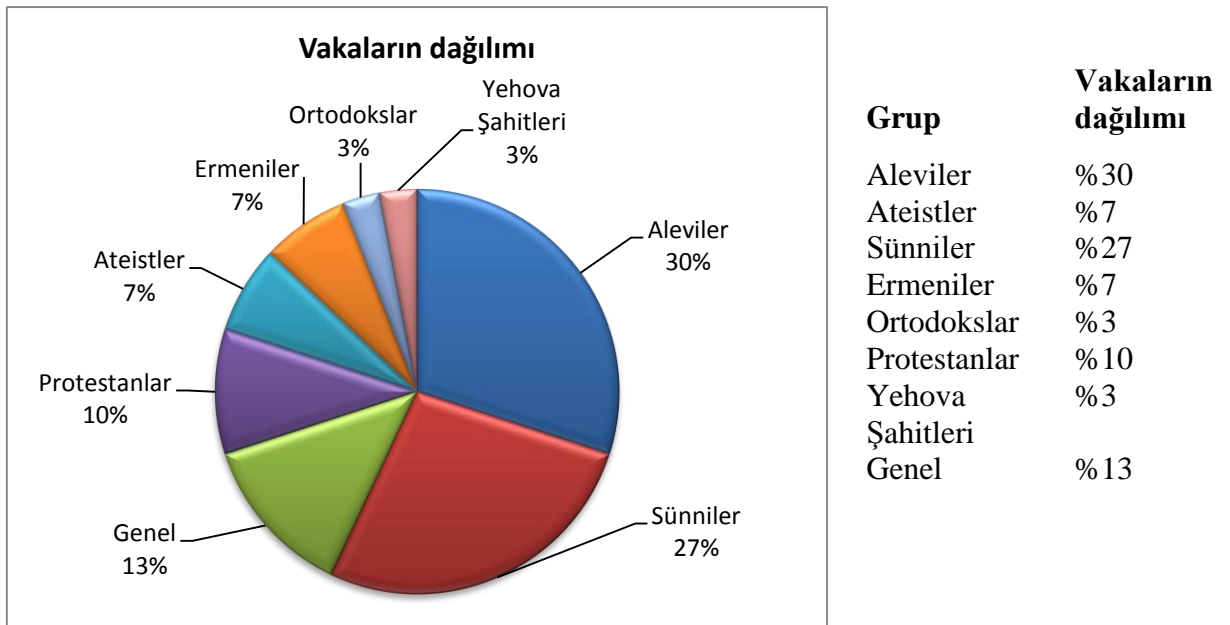
Araştırma çerçevesinde Antakya'da 12-14 Temmuz 2010 tarihleri arasında bir saha çalışması düzenlenmiştir. Bununla beraber Adana'da 9-12 Temmuz 2010 tarihleri arasında bazı görüşmeler yapılmıştır.

EK-2. Görüşme yapılan kişiler ve kurumları

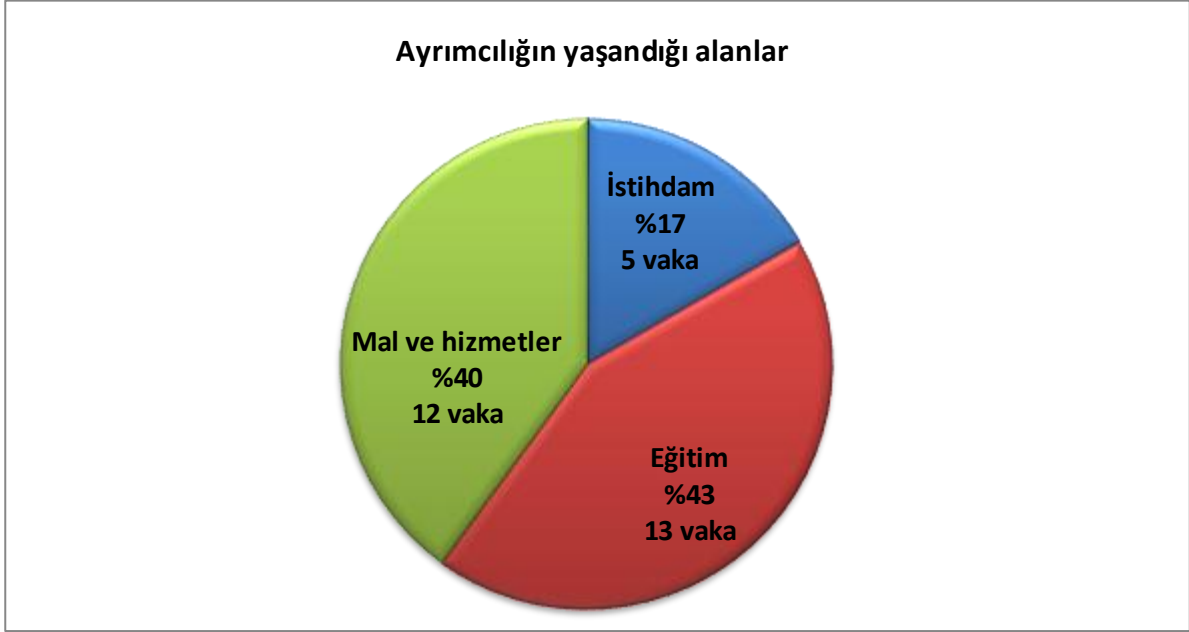
Görüşme Yapılan Kişi	Kurumu
Ali Yeral	Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı (EHDAV)
Dimitri Doğum	Antakya Ortodoks Kilisesi
İhsan Özbek	Kurtuluş Kilisesi Derneği
Kemal Bülbül	Alevi Bektaşî Federasyonu, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
Mehmet Çiftçi	Samandağ Kalkındırma Derneği
Zülfikar Çiftçi	Ulvi Değerler Derneği

EK-3. Araştırma konusu olan gruplarla ve ayrımcılıkla ilgili istatistik veriler

Aşağıdaki grafikte raporda yer alan 30 vakanın hangi gruba yöneldiğine dair istatistikler verilmiştir:

Raporda yer alan 30 vakanın ayrımcılığın yaşandığı alanlar itibariyle dağılımı aşağıdaki grafikte yer aldığı şekliyle gerçekleşmiştir:

Araştırmada Türkiye'nin tamamına dair verilere ulaşılmaya çalışılmasına rağmen, rapor Türkiye genelinde din veya inanç temelinde karşılaşılan ayrımcılık vakalarının tümüne dair verileri yansıtmamaktadır. Tespit edilen vakalar, ilgili illere göre aşağıdaki tabloda verilmiştir. Genel bir uygulamayla ilgili vakalar da "genel" başlığı altında belirtilmiştir.

İL	SAYI
Amasya	1
Ankara	1
Antakya	1
Antalya	1
Bursa	1
Diyarbakır	1
Erzincan	1
İstanbul	2
İzmir	2
Kahramanmaraş	1
Malatya	1
Manisa	1
Muş	2
Osmaniye	1
Sivas	2
Genel	11
Toplam vaka sayısı	30

EK-4. Medya taraması

Medya taraması 01.01.2010 ile 01.07.2010 arasındaki dönemi kapsayacak şekilde anahtar kelimeler kullanılarak internet üzerinden yapılmıştır. Google news, tumgazeteler.com siteleri temel olmak üzere arama motorları kullanılmıştır. Anahtar kelimeler incelenen grupların isimleri ve onları temsil eden sözcüklerden seçilmiştir.

EK-5. Yapılan bilgi edinme başvuruları ve alınan yanıtlar

Başvurulan kurum ve yöneltilen soru	Yanıt
Samandağ Kaymakamlığı Samandağ ilçesinde kaç kaçak Kuran kursu için işlem yapılmıştır?	Yasal süre içinde yanıt alınmamıştır.
Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı 1 Ocak 2010-1 Temmuz 2010 tarihleri arasında, din ve vicdan özgürlüğü hakkı ile ilgili kaç başvuru yapılmış, bu başvurularda nasıl ihlallere rastlanmış ve sonuçları veyahut süreçleri ne olmuştur?	Yanıt alınmıştır. www.ihb.gov.tr adresli internet sitesindeki bilgilere ulaşılabileceği söylenmiştir.
Başbakanlık 13 Mayıs 2010 tarihinde Resmi Gazete`de yayınlanan, 27589 sayılı Genelge`de “Son yıllarda sürdürülen demokratikleşme çalışmaları çerçevesinde ülkemizdeki gayrimüslim azınlıkları ilgilendiren konularda yapılan düzenlemelere rağmen, uygulamadan kaynaklanan bazı sebeplerle bu konudaki sorunların tam anlamıyla giderilemediği görülmektedir” sözlerine yer verilerek, çeşitli sorun alanları da sayılmıştır. Bunlar; “kontrolü belediyelere geçmiş olan gayrimüslim mezarlıklarının korunma ve bakımı konularında gereken özenin gösterilmesi, gayrimüslim cemaat vakıfları lehine sonuçlanan mahkeme kararlarının tapu dairelerince hassasiyetle uygulanması, taviz bedeli ile ilgili uygulamalarda mağduriyetlere sebep olunmaması, T.C. vatandaşı gayrimüslim cemaat liderlerinin protokol uygulamalarında statülerine uygun bir şekilde konumlandırılmaları, gayrimüslim cemaatler aleyhine yapılan kin ve düşmanlığı teşvik edici yayınlara karşı gerekli yasal işlemlerin derhal başlatılması” şeklinde dile getirilmiştir. Sayın Recep Tayyip Erdoğan tarafından belirtilen yukarıdaki sorun alanlarında, uygulamada sorun yaratan kişi ve kurumlar hakkında gerekli idari ve hukuki işlemler yapılmış mıdır? Olayların seyri ne aşamada? Öte yandan bu sorun alanlarında uygulamanın iyileştirilmesi için bugüne kadar hangi tedbirler alınmış, bu alanlar ilgili birimlerce denetlenmekte midir?	Yanıt alınmıştır. Başvuruyu Ankara Valiliği Emniyet Müdürlüğü, “Gayrimüslim cemaatler aleyhine yapılan kin ve düşmanlığı teşvik edici faaliyetler ile alakalı kişi kurumlar hakkında bugüne kadar herhangi bir adli ve idari tahkikat yapılmadığı tespit edilmiştir” ifadesiyle yanıtlamıştır.
Milli Eğitim Bakanlığı Sivas Atatürk Lisesi’nde tarih öğretmeni olan Orhan Paşazade’nin öğrencisi E.K.’ye Alevi olduğu için ayrımcılık yaptığı iddialarıyla ilgili olarak Bakanlık tarafından ne yapılmıştır?	Yasal süre içinde yanıt alınmamıştır.

<p>Dışışleri Bakanlığı Neden Dışışleri Bakanlığı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Hristiyanlarla ilgili konuları ele almaktadır? (10.4.2010 tarihli Posta Gazetesi'nde Hakan Çelik'in aktardığı, Fener Rum Patriği Bartholomeos'un "Bizimle ilgili konuların neden Dışışleri Bakanlığı tarafından ele alındığını anlamıyoruz. Biz yabancı ülke vatandaşı mıyız? Biz Türk vatandaşı Hristiyan Rumlarız" sözleri üzerine)</p>	<p>Yanıt alınmıştır. Bakanlık řu yanıtı vermiştir: "Türk vatandaşlarının devletimizle ilişkileri, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ayrımı gözetmeksizin, ilgili bütün kurumlarımızca kendi görev alanları çerçevesinde yürütölmektedir. Dolayısıyla, farklı inanç grupları mensubu vatandaşlarımızla ilgili ve uluslararası boyutu bulunmayan hususlardaki konuların izlenmesi tabiatıyla ilgili diğer kurumlarımızca yapılmaktadır. 6004 sayılı 'Dışışleri Bakanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun'da belirtildiği üzere, 'Türkiye Cumhuriyeti hakkında yurtdışında bilgilendirici faaliyetler yürötmek' ve 'Türkiye Cumhuriyetinin tarafı olduğu siyasi nitelikli uluslararası davaları ve Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davaları ikame ve takip etmek' gibi hususlar Bakanlığımızın yetki ve görevleri arasında bulunmaktadır. Farklı inanç gruplarıyla ilgili konularda Bakanlığımız tarafından yapılan çalışmalar yukarıda özetlenen çerçevede gerçekleştirilmektedir."</p>
<p>Ankara Büyükşehir Belediyesi Belediyeniz Müslüman olmayan yurttaşların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için neler yapmıştır? Bir sorun olarak özellikle öne çıkan cenaze hizmetleri ve mezarlık tahsisinde nasıl bir yol izlemektedir?</p>	<p>Yanıt alınmamıştır.</p>
<p>Adana Büyükşehir Belediyesi Belediyeniz Müslüman olmayan yurttaşların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için neler yapmıştır? Bir sorun olarak özellikle öne çıkan cenaze hizmetleri ve mezarlık tahsisinde nasıl bir yol izlemektedir?</p>	<p>Yanıt alınmamıştır.</p>
<p>İstanbul Büyükşehir Belediyesi Belediyeniz Müslüman olmayan yurttaşların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için neler yapmıştır? Bir sorun olarak özellikle öne çıkan cenaze hizmetleri ve mezarlık tahsisinde nasıl bir yol izlemektedir?</p>	<p>Yanıt alınmıştır. Yanıt řu şekildedir: "Müslüman olmayan yurttaşların mezar yeri tahsisleri cemaatlerin taleplerine göre Belediyemizin Mezarlıklar Müdürlüğünüzce yapılmakta diğer cenaze işlemleri ve cenaze defni bağlı buldukları cemaatler tarafından yapılmaktadır."</p>
<p>Bursa Büyükşehir Belediyesi Belediyeniz Müslüman olmayan yurttaşların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için neler yapmıştır? Bir sorun olarak özellikle öne çıkan cenaze hizmetleri ve mezarlık tahsisinde nasıl bir yol izlemektedir?</p>	<p>Yanıt alınmamıştır.</p>

<p>İzmir Büyükşehir Belediyesi Belediyeniz Müslüman olmayan yurttaşların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için neler yapmıştır? Bir sorun olarak özellikle öne çıkan cenaze hizmetleri ve mezarlık tahsisinde nasıl bir yol izlemektedir?</p>	<p>Yanıt alınmıştır. Yanıt şu şekildedir: “Müslüman olmayan vatandaşlarımızın, cenaze hizmetleri ve mezarlık yerleri, tamamen cenaze yakınlarının bizzati talep ve istekleri doğrultusunda, kendi dini vecibeleri uygulanarak, aynı Müslüman cenazelerine gösterilen itina ve hassasiyetle konuya yaklaşımak suretiyle istedikleri mezarlıklara defnedilebilmektedir. İlimiz sınırları dâhilinde 8 adet gayri Müslim Mezarlığı bulunmakta olup, bu mezarlıklarımızda da Müslüman mezarlıklarındaki cenaze hizmetlerinde uygulanan hizmetler, kendi dinlerine uygun olarak verilmektedir.”</p>
<p>Mardin Belediyesi Belediyeniz Müslüman olmayan yurttaşların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için neler yapmıştır? Bir sorun olarak özellikle öne çıkan cenaze hizmetleri ve mezarlık tahsisinde nasıl bir yol izlemektedir?</p>	<p>Yanıt alınmamıştır.</p>
<p>Antakya Belediyesi Belediyeniz Müslüman olmayan yurttaşların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için neler yapmıştır? Bir sorun olarak özellikle öne çıkan cenaze hizmetleri ve mezarlık tahsisinde nasıl bir yol izlemektedir?</p>	<p>Yanıt alınmamıştır.</p>
<p>Bağlar Kaymakamlığı Diyarbakır’da ailesi ile birlikte din değiştirip Protestan olan ilköğretim öğrencisi H.B.’nin, din dersinde “Kelime-i Şahadet” getirmediği için öğretmen tarafından dövüldüğü iddialarıyla ilgili ne yapılmıştır?</p>	<p>Yanıt alınmamıştır.</p>

EK-6. Seçilmiş ulusal ve uluslararası mevzuat

Uluslararası mevzuat

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- Din ve İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi
- İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi
- İş ve Meslek Bakımından Ayrıım Hakkında Sözleşme (111 No’lu ILO Sözleşmesi)
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Lozan Barış Andlaşması

Ulusal mevzuat

- Devlet Memurları Kanunu
- Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun
- Hasta Hakları Yönetmeliği
- İş Kanunu
- Milli Eğitim Temel Kanunu
- Nüfus Hizmetleri Kanunu
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu
- TC Anayasası
- Türk Medeni Kanunu

2010/13 Sayılı Başbakanlık Genelgesi¹⁰⁹

“Anayasamızın eşitlik ilkesi çerçevesinde; ülkemizde yaşayan gayrimüslim azınlıklara mensup Türk vatandaşları, bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi, ayrılmaz parçası oldukları ulusal kültür ve kimlik yanında, kendi kimlik ve kültürlerini yaşama ve yaşatma imkanına sahip bulunmaktadır.

Bu vatandaşlarımızın Devlet önündeki iş ve işlemlerinde kendilerine güçlük çıkarılmaması, haklarına hanel getirilmemesi, ilgili mevzuat gereği olduğu gibi, Devletimizin ve Türk ulusunun bir parçası olduklarının kendilerine hissettirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Son yıllarda sürdürülen demokratikleşme çalışmaları çerçevesinde ülkemizdeki gayrimüslim azınlıkları ilgilendiren konularda yapılan düzenlemelere rağmen, uygulamadan kaynaklanan bazı sebeplerle bu konudaki sorunların tam anlamıyla giderilemediği görülmektedir.

Bu itibarla, kontrolü belediyelere geçmiş olan gayrimüslim mezarlıklarının korunma ve bakımı konularında gereken özenin gösterilmesi, gayrimüslim cemaat vakıfları lehine sonuçlanan mahkeme kararlarının tapu dairelerince hassasiyetle uygulanması, taviz bedeli ile ilgili uygulamalarda mağduriyetlere sebep olunmaması, T.C. vatandaşı gayrimüslim cemaat liderlerinin protokol uygulamalarında statülerine uygun bir şekilde konumlandırılmaları, gayrimüslim cemaatler aleyhine yapılan kin ve düşmanlığı teşvik edici yayınlara karşı gerekli yasal işlemlerin derhal başlatılması gibi uygulamalar örnek olmak üzere, gayrimüslim azınlıklarla ilgili tüm uygulamalarda yukarıda bahsedilen bilinçle hareket edilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede, ilgili kurum ve kuruluşların bu konuda uygulamadan kaynaklanabilecek sorunların tam anlamıyla giderilmesi için gereken hassasiyeti göstermeleri hususunda bilgilerini ve gereğini önemle rica ederim.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Başbakan”

¹⁰⁹ 27580 sayılı ve 13.05.2010 tarihli Resmi Gazete, Genelge 2010/13, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513-17.htm> (erişim: 28.02.2011).

Kaynakça

Kitaplar

- Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Aykan Erdemir, Cahit Korkmaz, Halil Karaçalı, Muharrem Erdem, Theresa Weitzhofer ve Umut Beşpınar, *Alevi Bakış Açısıyla Türkiye’de Ayrımcılık*, Ankara: Alevi Kültür Dernekleri, 2010.
- Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, İstanbul: İletişim, 2008.
- Ersin Kalaycıoğlu, *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands*, New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Hakan Ataman, “*İnsan Haklarını Yaratan Temel Değerlere Bir Saldırı olarak Ayrımcılık*”, Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı, Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2007.
- Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Raporlar

- ABD Dışişleri Bakanlığı, *Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu*, 2009.
- Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak, *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, TESEV, İstanbul, 2006.
- Ali Çarkoğlu ve Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, Sabancı Üniversitesi, Tübitak, İnfakto, Birim, İPM, İstanbul, 2009
- Beyoğlu Musevi Hahamhanesi Vakfı, *Farklı Kimliklere ve Yahudiliğe Bakış Algı Araştırması*, 2009.
- The Coalition for the Partial Preliminary Evaluation Report by 71 Non-Governmental Organizations of Turkey, *Turkey’s Sixth Report on its Compliance with the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women*, 2010.
- Dilek Kurban, *Bir eşitlik arayışı: Türkiye’de azınlıklar*, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, 2007.
- Eurobarometer, *Social Values Science and Technology*, 2005.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü, *Alevi Raporu*, Ankara, 2009.

Haber Ajansları

- Cihan Haber Ajansı
Fırat Haber Ajansı
İhlas Haber Ajansı

Sürelî Yayınlar

- Atılım Gazetesi
Birgün gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Evrensel Gazetesi
Express Dergisi
HaberTürk Gazetesi
Hürriyet Gazetesi
İskenderun Gazetesi
Milliyet Gazetesi
Posta Gazetesi
Radikal Gazetesi

Resmi Gazete
Star Gazetesi
TBMM Tutanak Dergisi
Vakit Gazetesi
Zaman Gazetesi

İnternet Siteleri

<http://www.8sutun.com>
<http://www.ajansmanisa.com>
<http://www.alevifederasyonu.com>
<http://www.alevigundem.com>
<http://www.bianet.org>
<http://www.diyagnet.gov.tr>
<http://www.diyanetvakfi.org.tr>
<http://www.gercekgundem.com>
<http://www.haber3.com>
<http://www.haber7.com>
<http://www.haberalanya.com.tr>
<http://www.haberdiyarbakir.com>
<http://www.haberx.com>
<http://www.hyetert.com>
<http://www.malatyaguncel.com>
<http://www.mazlumder.org>
<http://www.medya365.com>
<http://www.osym.gov.tr>
<http://www.sosyalhaklar.org>
<http://www.tbmm.gov.tr>
<http://www.tumgazeteler.com>
<http://www.yargitay.gov.tr>